רעות ברוש

# עיקר התרנגול הוא הקול?
# קריאה בסיפור "האברך שחשב שהוא תרנגול" לרבי דוד מקשאנוב, לאור מחלוקת צאנז־סדיגורה

הסיפור החסידי נתפס כמדיום יצירתי המהווה עבור הרבי החסידי ערוץ להבעת רעיונות בצורה עקיפה, רב משמעית וסימבולית. דרך הסיפור יכול הרבי לעורר את שומעיו לשינוי ולהשפיע על עולמם הפנימי. מעבר לכך, הסיפור מהווה דרך להחיות את השפה והתודעה הדתית השגורה ובאמצעותו הרבי מזמין את החסידים להביט במבט חדש על חייהם ועל דרכם ולחולל תמורה בעולמם הרוחני. הבחירה בשפה נרטיבית, פתוחה לפרשנות, הופכת את החסידים לשותפים לפיענוח הסיפור ולבניית המסר הטמון בו.[1] במרכזו של מאמר זה יעמוד סיפור שסיפר רבי דוד הלברשטאם מקשאנוב, בנו של רבי חיים הלברשטאם מצאנז (מייסד חסידות צאנז ובעל הספר 'דברי חיים') לחסידיו. זהו סיפור המסופר בתנופה, במבע עז ובמעשה סיפורי יצירתי ומורכב.[2] בתוך ההקשר בו סופר, ניתן לקרוא אותו ככתב חידה מוצפן הנפרש בפני שומעיו מתוך תקווה כי יפענחו את המשמעות החבויה שהוא נושא עבורם ויאפשרו לה לחלחל בתוכם ולחולל בהם שינוי.

הסיפור, וכן תיאורו של אירוע ההיגוד בו סופר, מופיע בספר 'שיחות יקרים'.[3] רבי

* אני מודה מקרב לב לפרופ' אבינועם רוזנק, פרופ' דוד אסף וד"ר ציפי קויפמן ז"ל שקראו גירסאות מוקדמות של מאמר זה והעירו הערות רבות ערך. תודתי נתונה גם לאוניברסיטה העברית על שהעניקה לי את מילגת הנשיא שאיפשרה לי, בין השאר, להתפנות לכתיבת מאמר זה.

1 על הסיפור החסידי מתוך פריזמה זו ראו: אדיר כהן, **היכן גר האלוהים? ניצוצות וסיפורים חסידיים כמרפא לנפש**, אמציה, חיפה 1996, עמ' 218-236 (להלן: כהן, היכן גר); רבקה דביר גולדברג, **הצדיק החסידי וארמון הלויתן – עיון בסיפורי מעשיות מעשיות מפי צדיקים**, הקיבוץ המאוחד, ת"א תשס"ג, עמ' 10-13; נתנאל לדרברג, **השער לאין: תורת החסידות בהגותו של רבי דוב בער, המגיד ממזריץ'**, ראובן מס, ירושלים תשע"א, עמ' 88-92 (להלן: לדרברג, השער לאין); וכן: Tsippi Kauffman, 'The Hasidic Story – a Call for Narrative Religiosity', *The Journal of Jewish Thought and Philosophy 22* (2014), p. 101-126.

2 זהו הסיפור היחיד המיוחס לרבי דוד מקשאנוב ולא מצאתי עדויות כלשהן להיותו בעל כישרון של מספר סיפורים. עם זאת, מעדות יחידה זו עולה דמות של מספר מוכשר, השולט באומנות הסיפור ויוצר, בסיטואציה ספונטנית, סיפור רב מימדים, רווי משמעויות וארמזים.

3 אלימלך זאב שטרן, **שיחות יקרים**, השיחות היקרים הסיפורים המובאים בספר הנוכחי סידרתים בעה"י רובם מפי השמועה ששמעתי מאאמ"ו מוה"ר טובי' ליב בן מוה"ר אייזיק ז"ל ששמע מרבותיו... הרה"ק מו"ה שמואל קאמאדער מדאראג ז"ל... הרה"ק מו"ה שלמה ז"ל אב"ד דק"ק מונקאטש ובנו הרה"ק מו"ה

דעת: כתב עת לפילוסופיה יהודית וקבלה 89 (2020), עמ' 435-459

דוד מקשאנוב, יושב עם חסידיו 'במסיבת מריעים' ושומע אותם "דוברים מרבי אחד בזמניהם אשר לא נראה בעיניהם". בתגובה לדברי החסידים שותק רבי דוד שעה ארוכה, שבסופה "פתח פיו במשל נאה". המשל אותו בחר רבי דוד לספר לחסידים, הוא גירסה משלו לסיפור העממי העוסק בבן מלך שחשב שהוא תרנגול.[4]

הגירסה המפורסמת ביותר לסיפור זה היא סיפורו של רבי נחמן מברסלב – המשל מהאינדיק. הסיפור בגירסת ברסלב התפרסם בכתב רק בשנת תרצ"ה[5] ולא נמצא בכתבי יד אחרים ממסורת ברסלב. עם זאת, ההנחה הרווחת במחקר היא שסיפור זה אכן סיפרו רבי נחמן מברסלב.[6] ניתן להניח כי מקור סיפורו הוא בסיפור שסיפר יעקב פרנק ונכתב בספרי דברי האדון.[7] על אף הדמיון בגרעין הסיפורי, מגמת שני הסיפורים שונה ביותר וכבר עמדו החוקרים על שוני זה.[8] סיפורו של רבי דוד מקשאנוב משלב אלמנטים משני

צבי שפירא ז"ל. וגם יתר הסיפורים הם מה שקבלתי מאנשים נאמנים וחסידים ואנשי מעשה והסיפורים מעידים על עצמם כי בכולם יש בהם בחינות גבוהות לעבודת השי"ת על דרך הבעש"ט ז"ל זיועכ"י... המסדר אלימלך זאב שטערן סאטו־מארע, דפוס מאיר ליב הירש [תרצ"-?] עמ' סה-סז. אלימלך זאב שטרן נולד כפי הנראה בסאטמר. אביו, טוביה ליב, היה סוחר וחסיד מונקטש. גם בנו היה מקורב לאדמו"רים אלו. אלימלך זאב נספה כנראה בשואה. (יצחק יוסף כהן, **חכמי טראנסילוואניה:** (ת"צ-תש"ד), מכון ירושלים, ירושלים תשמ"ט, עמ' 248). מהדורת דפוס של הספר ראתה אור במחנות העקורים, גרמניה תש"ז. הספר שיחות יקרים הוא אוסף של דברי תורה וסיפורים ששמע המחבר מפי אביו, טוביה לייב בן אייזיק, ששמע מרבותיו (בין השאר מאדמו"רי חסידות מונקטש – רבי שלמה שפירא ובנו רבי צבי הירש שפירא, בעל ה"דרכי תשובה" שהיה חסידם של רבי חיים מצאנז ושל בנו רבי יחזקאל משינאווה) וכן סיפורים ששמע ממסרנים נוספים שלא כולם מוזכרים בשמם. רוב הסיפורים בספר מוקדשים לאדמו"רי גליציה המערבית ואונטרלנד, אך חלקם עוסקים גם באדמו"רי ראשית החסידות – הבעש"ט, המגיד ממזריטש, רבי לוי יצחק מברדיטשב, האוהב ישראל מאפטא ועוד.

4 על סיפור זה כסיפור עממי ראו: תמר אלכסנדר ודב נוי, **אוצרו של אבא – מאה סיפורים וסיפור מפי יהודי ספרד**, משגב ירושלים המכון לחקר מורשת יהודי ספרד והמזרח, ירושלים תשמ"ט, עמ' 236-237, אות צג – בן המלך שחשב שהוא תרנגול. כמו כן ראו שם בהערות בעמ' 286 התייחסות לנושא השיגעון והריפוי ממנו בסיפור העממי וכן מוטיב הדיבוק וגלגול נשמה בהקשר של הפיכת אדם לתרנגול.

5 שמואל הורוביץ, "מעשיות ומשלים", **סיפורים נפלאים**, ירושלים תרצ"ה, עמ' סא-סב. וכן ראו: צבי מרק, **כל סיפורי רבי נחמן מברסלב**, מוסד ביאליק, בית – יצירה עברית וידיעות ספרים, תל־אביב וירושלים תשע"ד, עמ' 409. (להלן: מרק, כל סיפורי).

6 על הדיון המחקרי בסוגיה זו ראו מרק, שם, עמ' 40-45.

7 יעקב פרנק, **ספר דברי האדון**, תורגם מפולנית בידי פאניה שלום. מהדורת ביניים בעריכת רחל אליאור. כתב־היד באחריות פרופ' רחל אליאור ופרופ' יהודה ליבס, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1997, סימן 986. על ספר דברי האדון ראו: רחל אליאור, 'ספר דברי האדון ליעקב פרנק: אוטומיתוגרפיה מיסטית, ניהיליזם דתי וחזון החירות המשיחי כריאליזציה של מיתוס ומטאפורה', **החלום ושברו: התנועה השבתאית ושלוחותיה**, כרך ב, החוג למחשבת ישראל, האוניברסיטה העברית, המרכז לחקר הקבלה, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים תשס"א, עמ' 471-548.

8 ראו: יהודה ליבס, 'התיקון הכללי של רבי נחמן מברסלב ויחסו לשבתאות' **ציון מה** (תש"ם) עמ' 229. (להלן: ליבס, התיקון הכללי) וכן דרור בורשטיין, **לטובת הציפורים**, משכל, ראשון לציון 2019, עמ' 95-103. נתנאל לדרברג בספרו **השער לאין** (לעיל הערה 1) עמ' 67, טוען כי משל האינדיק מהווה הרחבה לדימוי סיפורי המצוי אצל הבעל שם טוב: "ושמעתי משל ממורי למלך ששלח בנו ידידו למרחקים כדי שיהיה לו אחר־כך יותר תענוג וברבות הימים נשכח מבן המלך כל תענוגי המלך ושלח אחריו ולא רצה לחזור לאביו. וכל מה ששלח המלך יותר שרים חשובים אחריו לא הועילו כלום, עד שהיה שר אחד חכם, שכסות ולשון שינה כדמות הבן ההוא ונתקרב אליו במדרגתו והשיבו אל אביו. (**תולדות יעקב יוסף** [קארעץ תק"מ], פרשת ואתחנן, אגודת בית וויעליפאלי ירושלים תשל"ג, עמ' תרכ"ד).

הסיפורים.[9] מכיוון שקשה להניח כי רבי דוד הכיר את גירסת דברי האדון, ואם הכיר, לא היה מהין לעשות בו שימוש,[10] הרי שיש להניח כי רבי דוד הכיר גירסה נוספת לסיפור, מן הפולקלור העממי היהודי או המזרח־אירופאי שטרם נחשפה.

המשל מהאינדיק, סיפורו של רבי נחמן מברסלב, זכה לפרשנויות רבות[11] ולעומתו סיפור 'האברך שחשב שהוא תרנגול', סיפורו של רבי דוד מקשאנוב, שמעשה הסיפור שלו מפותח ועשיר, טרם זכה להתייחסות מחקרית. במאמר זה ברצוני להציע קריאה צמודה בסיפור, לאור עקבות אוטוביוגרפיים הטמונים בו ותוך העמדתו בתוך ההקשר הרחב של מחלוקת צאנז־סדיגורה, שרבי דוד, כבנו של רבי חיים מצאנז, הושפע ממנה ואף נטל בה חלק.[12] כפי שאראה בהמשך, בניגוד לגירסת ברסלב הנושאת אופי אוניברסלי ועוסקת בשאלות קיומיות על מצב האדם והיחס שבין השיגעון לשפיות, מגמת הסיפור בגירסת קשאנוב היא פנים חסידית והוא מעורר, בין השאר, את השאלות: מהי החסידות ומיהו החסיד האותנטי.

רבי דוד הלברשטאם מקשאנוב (מכונה גם 'רבי דוד'ל') נולד בעיירה רודניק בשנת תקע"ח (1818) כבנו השני של רבי חיים הלברשטאם מצאנז. מעבר לחינוכו אצל אביו היה מקורב גם לאדמו"רים רבי צבי הירש 'משרת' מרימאנוב ורבי ישכר דב מרדושיץ, 'הסבא קדישא' והיה מיודד עם רבי שלמה מראדומסק בעל ה"תפארת שלמה". רבי דוד היה נשוי פעמיים ונולדו לו תשעה ילדים. בשנת תרי"א (1850) התמנה לרב בעיירה קשאנוב בגליציה המערבית ואביו חלק לו כבוד והגיע להכתרתו. לאחר פטירת אביו הגיעו אליו רבים מתלמידיו אך הוא סירב להקים חצר חסידית והסכים בדוחק לקבל רק את התלמידים שהתגוררו בסביבות קשאנוב. עמד בקשר שו"ת עם רבים מחכמי דורו ותשובות אליו ומכתבים והסכמות שכתב מופיעים בספרים שונים. במסורת החסידית רבי דוד ידוע כתלמיד חכם גדול שלמד תורה במסירות גדולה. כמו כן נתפס כבעל

9 ראו טבלה משווה בסוף המאמר.

10 עקב התנגדות עזה בסביבה החסידית בה חי לשבתאות בתצורותיה השונות. וראו לדוגמא עדות על פעילות נחרצת של רבי חיים מצאנז כנגד מה שנחשד בשבתאות בספרו של דוד אסף **הציץ ונפגע – אנטומיה של מחלוקת חסידית**, הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה וידיעות אחרונות, תשע"ב, עמ' 108. (להלן: אסף, הציץ ונפגע) לעומת זאת רבי נחמן מברסלב הציג יחס מורכב לשבתאות. בעניין זה ראו: ליבס, **התיקון הכללי** (לעיל הערה 8), עמ' 201-245. כמו כן רבי נחמן היה ידוע כצרכן של סיפורים גם ממקורות שאינם על טהרת הקודש, ראו: מרק, **כל סיפורי** (לעיל הערה 5), עמ' 28-25.

11 ראו למשל: אברהם יצחק גרין, **בעל הייסורים**, עם עובד, תל־אביב תשמ"א, עמ' 173-175; צבי מרק, **סיפורי ר' נחמן מברסלב – אקזיסטנציאליזם חסידי: זיהוים ומשמעם של אלמנטים אקזיסטנציאליסטים** בסיפורי ר"נ מברסלב: עיון משווה בין סיפורי ר' נחמן לסיפורת אקזיסטנציאליסטית (עבודת גמר – בר־אילן 1993), עמ' 41-72 (להלן: מרק, אקזיסטנציאליזם); זוהר מאור "חיים מתחת לשולחן" בתוך: **העולם יש לו לב – מפגשים עם רבי נחמן מברסלב**, הוצאת ידיעות אחרונות ספרי חמד, תל־אביב תשע"א, עמ' 90-277; יהודית בר־יש"ע, **מסע בסיפורי חסידים**, משכל ידיעות ספרים, תל־אביב 2011, עמ' 108-121; רוני בר לב, **אמונה רדיקלית: אוונגרד האמונה של רבי נחמן מברסלב**, הוצאת אוניברסיטת בר־אילן, רמת־גן 2017, עמ' 236; בני קלמנזון, **סיפורים נפלאים מרבי נחמן מברסלב**, הוצאת גילוי, עתניאל תשע"ח, עמ' 207-219. (להלן: קלמנזון, סיפורים). גם בתרבות הפופולרית זכה הסיפור לייצוג, בין השאר בדמות שירו של חנן בן ארי "הינדיק" ובעיבוד קולנועי בסרטו של צבי פישמן "סיפורי מעשיות של רבי נחמן".

12 על סיפורי חסידים כמקור היסטורי ראו מאמרו של גלן דיינר: 'The Hasidic Tale as a Historical Source: Historiography and Methodology', *Religion Compass* (2009) p. 655-675.

נטייה לסגפנות ופרישות. בימיו כרבה של קשאנוב נתגלעו סביבו מחלוקות רבות. כך למשל ציווה שלא לתת לאחד מבני הקהילה, שהיה מחסידי ראדומסק, להיות חזן עקב שמועות רעות שהיו עליו, ובעקבות כך חסידי ראדומסק בעיר קשאנוב התנכלו אליו והצרו את צעדיו.[13] בשלב מסוים של כהונתו אף נאלץ לעזוב את קשאנוב לתקופה ממושכת עקב חשש מהשלטונות שאיימו לאסרו בשל עבירה על התקנות לרישום נישואין. רבי דוד נפטר בכ"ה באלול תרנ"ג ונקבר בקשאנוב.[14]

לטענתי, את סיפורו של רבי דוד מקשאנוב "האברך שחשב שהוא תרנגול", יש לקרוא לאור המאורע המרכזי שהתרחש באותה תקופה במרחב החסידי בו הוא פעל, הוה אומר מחלוקת צאנז־סדיגורה. ראשיתה של המחלוקת בחרם שהכריז רבי חיים הלברשטם מצאנז, בעל ה"דברי חיים", בחודש אייר תרכ"ט (1869) על חסידות סדיגורה והמשכה בחרמות הדדיים, עלבונות, מכתבי שטנה ואף אלימות קשה בין הצדדים. הרקע למחלוקת, מעבר לסיפור התפקרותו של דוב בער (בערניו) פרידמן, בנו של האדמו"ר מרוז'ין, היה התנגשות בין שתי חצרות חסידיות בעלות אופי ואידיאולוגיה מנוגדים זו לזו. מן העבר האחד חסידות סדיגורה, תוצר של 'דרך המלכות' שייסד רבי ישראל פרידמן מרוז'ין, שכוננה חצרות חסידיות מפוארות, עשירות ומוחצנות, תוך יציאה כנגד הסגפנות החסידית וקריאה לעבודת ה' מתוך שפע והרחבה. מן העבר האחר ניצבה חסידות צאנז השמרנית שדגלה בצניעות ובפשטות ובהתנגדות נחרצת לרוחות ההשכלה והמודרנה. רבי חיים מצאנז נפטר ב־1876 אך המחלוקת המשיכה לתסוס גם בשנים שלאחר מותו עד ששקעה כדרך העולם.[15] מבין בניו של רבי חיים מצאנז בנו רבי ברוך מרודניק היה המעורב ביותר במחלוקת ובליבוייה.[16] עם זאת, גם רבי דוד לא עמד מנגד למחלוקת זו וכך למשל ידוע כי בשנת תרכ"ט (1869) הטיל חרם על אחד מיהודי קשאנוב, שתמך בחסידי סדיגורה, דבר שעורר עליו את חמתם של חלק מבני קהילתו.[17] כפי שאראה בהמשך, את הסיפור העומד במוקד מאמר זה ניתן לקרוא כתגובה למחלוקת כנגד חסידות סדיגורה וכמסמך מרתק החושף עוד טפח

13 בספר **כל הכתוב לחיים** (רפאל צימטבוים, **כל הכתוב לחיים**, מהדורת צבי מושקוביץ, ירושלים תשכ"ב), עמ' קצ"ג (להלן: צימטבוים, כל הכתוב), מתואר כיצד בתו של רבי דוד, שרה גיטל, נסעה לסבה רבי חיים מצאנז לשתף אותו בצער שהמתנגדים לאביה גורמים לו ולבקש את עזרתו.

14 עוד עליו ראו: אברהם יצחק ברומברג, **מגדולי החסידות** כרך ט' – האדמו"רים לבית צאנז, הוצאת המכון לחסידות, ירושלים תשט"ו, עמ' ק"נ-קנ"ג; אהרן הלברשטם, **ספר מוצל מהאש**, ניו־יורק תשט"ו, עמ' יג-יד; צימטבוים, **כל הכתוב** (לעיל הערה 13), עמ' קצ"ג-קצ"ה; מאיר וונדר, **מאורי גליציה: אנציקלופדיה לחכמי גליציה**, כרך ב, ירושלים תשמ"ב, עמ' 440-442; מאיר וונדר "דמויות פאר בקשאנוב" בתוך: **כל הכתוב לחיים** עורך: חיים רוזנברג, הוצאת קרן טוביאס בא"ר חיים, ירושלים תשמ"ד, עמ' תקפ"ח-תקפ"ט; יצחק אלפסי, **אנציקלופדיה לחסידות** כרך א', מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ו, עמ' תס"ד-תס"ה; יוסף דוב ויסברג, **רבינו הקדוש מצאנז**, כרך ב', ירושלים תשנ"ז, עמ' ריב-רכו; אורי בלום, **דרכי דוד**, הוצאת אהל תורה, ניו־יורק תשס"א (ספר שכתב אחד מצאצאיו של רבי דוד מקשאנוב, המוקדש כולו לאיסוף כלל המסורות החסידיות העוסקות בו, חלקן מספרים וחלקן מפי שמועות בעל פה. להלן: בלום, דרכי דוד).

15 למחלוקת זו הקדיש דוד אסף את ספרו רחב היריעה **הציץ ונפגע** (לעיל הערה 10) וראו במיוחד עמ' 145-170.

16 על רבי ברוך מרודניק ראו שם, עמ' 225-227.

17 על הטלת החרם ראו שם, עמ' 291-292. וכן אצל בלום, **דרכי דוד** (לעיל הערה 14), עמ' כט-ל.

בהבנת עמדת חסידות צאנז במחלוקת זו.[18] כמו כן פותח הסיפור צוהר ומאפשר הצצה לתודעתו העצמית של רבי דוד כרבי חסידי המתמודד עם רוחות המודרנה וההשכלה.

נפתח בהצגת הסיפור במלואו ולאחריה נציע קריאה צמודה בסיפור, תוך הצעת פרשנות לאור ההקשר בו סופר והיבטים אוטוביוגרפיים המצויים בו.

סיפר לי ר'...[19] שיחי'[ה] מה ששמע מהה"ק [מהרב הקדוש] ר' דוד מקרשאניב בנו של הרה"ק בעד"ח [בעל דברי חיים] מסאנז זי"ע [זכרו יגן עלינו] בעת שישבו עמו בצוותא חדא במסיבת מריעים חסידיו והאנשים דוברים מרבי אחד בזמניהם אשר לא נראה בעיניהם והרה"ק שומע ויהי כמחריש וכמו שעה אחרי כן פתח פיו במשל נאה וזה היא: בעיר אחת הי'[ה] אברך בן טובים ובעלי בתים מחשובי העיר ויהי היום והאברך נפל למרה שחורה רח"ל [רחמנא ליצלן] ותהי מחלתו שאמר שהוא תרנגול ולא רצה לאכול כי אם שיורי פרירין מתחת השלחן וגם בחצר ובשוק חפש תמיד על הקרקע ומה שמצא נתן בפיו כמעשה התרנגול. וגם בלילה על הגגה ויקרא כמקרא התרנגול ושם משכבו, ועל המטה לא רצה לישכב. וממילא מובן שבכל יום הולך ודל רח"ל [רחמנא ליצלן] וילאו משפחתו למצא לו רפואה למחלתו וינסו ברופאים שונים וגם ברבנים ואין עוזר לו. ויהי'[ו] בני משפחתו בצער גדול. והנה בעיר איש חכם אחד ויאמר: אם תתנו לי סך כך וכך אני אמציא לו רפואה. ויבטחו לו. ותהי ראשית מלאכתו שבא בחצר האברך ויעמוד עצמו אצל החולה ויעשה כמעשהו וילקט גם הוא פרורים ואת הפירורים שביד החולה חטף ויתקוטט עמו עד הכאה כמעשה התרנגולים. וישאלהו החולה מה מעשיך? על מה אתה אוכל פירורים מן הארץ ולא תשב על השלחן כדרך בני אדם? ויען לו: מה הדבר? הלא תרנגול אני וכמעשה תרנגול אעשה. ויתווכח עמו באמרו הלא אינך תרנגול רק אני תרנגול. ויאמר לו מה בכך שאתה תרנגול? הלא גם אני כמותך. ובין כך ובין כך התוועדו יחד וילכו יחדיו ללקוט הפרורים אשר השליכו לפניהם ואשר מצאו. וירווח להחולה באמרו כי מעתה ירפו ממנו בראותם שיש עוד תרנגול כמותו בדמות בני אדם. ויהי לעת ערב ויתגנב התרנגול החדש ויאכל סעודת ערב כנהוג ובזה עלה הגגה וישב אצל החולה. ויהי בחצי הלילה ויקרא בקול התרנגול ויהי קולו הולך וחזק וקול החולה חלש ורפה. ויאמר החדש אליו עתה תראה כי אני תרנגול ואקרא ממש בקולם, אבל אתה אינך תרנגול כי הקול היא העיקר אצל התרנגול ובזה הוא ניכר. הבוקר אור והמה ירדו מהגג וילכו ללקוט פירורים ובעת סעודת הבוקר ויקח התרנגול החדש חתיכת לחם בידו ויאכילהו עם חמאה וקאווע. ויאמר לו התרנגול החולה: מה תעשה ותאכל כבן אדם? ואתה אמרת שתרנגול אתה, ויען לו: העיקר אצל התרנגול הוא רק הקול ובזה הוא ניכר ומה בכך שאוכל לחם עם חמאה? ואדרבה בזה יתגבר קולו. ויהי בערב ויעלו הגגה ובחצי הלילה ויתנו קולם ויעל קול החדש עשר פעמים ידות על משניהו. ויאמר לו: ראה כי אינך תרנגול. כי התרנגול רק בקולו ניכר ואם כמעשי תעשה ותאכל לחם עם חמאה

18 דוגמא נוספת לשימוש בסיפור כדרך להגיב למחלוקת צאנז־סדיגורה היא המשל שסיפר רבי מאיר מדז'יקוב לחסידיו על 'השועל המנוזל'. ראו: אסף, **הציץ ונפגע** (לעיל הערה 10), עמ' 336-337.

19 שלוש הנקודות מופיעות במקור.

וקאווע יחזק קולך ואז תהי'[ה] תרנגול באמת. ויכנסו דבריו באזניו בשמעו כי משניהו משונה בקולו וקולו ממש כתרנגול וקול שלו הולך ודל ויהי בבוקר ויאמר לחבירו שגם הוא רוצה כמעשהו עשות, רק הוא בוש לשאול, על כן ישתדל שיתנו לו לחם עם חמאה וקאווע וכן עשו. ויאירו עיניו כי זה כמה חדשים שלא בא אוכל בפיו. ויהי בערב ויעלו הגגה ויתנו קולם ויתחזק קול החולה ויאמר לו התרנגול החדש ראה מאחר שאכלת לחם וקאווע נתחזקת להיות תרנגול טוב ועתה למחר נאכל גם בצהרים מעט יאך [ביידיש: מרק] ואז יתחזק קולינו ויהי כקול התרנגול ונהיה תרנגול כי עיקר התרנגול הוא הקול. וישחק החולה עליו ויאמר אם תאכל יאך אז אינך תרנגול כי היאוך בני אדם אוכלים. ויען ויאמר אין כזאת כי התרנגול יכול לאכול יאך ורק בקולו ניכר. וממחרת ויאכל החדש יאך עם בשר והחולה רואה ועיניו כלות בראותו כי לעת הקריאה וחטיפת הפרורין גובר החדש ובוודאי הוא תרנגול אף שאוכל יאך ובשר וצדק אתו כי הקריאה הוא העיקר. ויהי ממחרת ויאמר לחבירו כי גם הוא רוצה לאכול יאך ובשר וכן עשו ויתנו לו גם יין ובשר וייטב לבו ויערב עליו שנתו שינת הצהרים, ולעת ערב קם בבהלה כי בא העת לעלות הגגה. ויעל הגגה ומשגיחהו החדש אצלו ויהי בחצי הלילה ויתנו קולם ויתגבר כח החולה למעלה בכח האכילה ושינה אשר ערבה עליו ויתן תשואות חן לחבירו כי עתה רואה באמת שהוא תרנגול כי כתרנגול קולו. וכן עשו יום יום ואכלו סעודת בוקר וצהריים ותחי נפשו בו ועוד עולים לעת ערב על הגג בקריאה. ויהי היום ויאמר החדש אל החולה: אני אשכב על המטה ובחצי הלילה אעלה הגגה לקראות. ויען לו החולה: אם על המשכב תשכב אינך תרנגול, כי בני אדם שוכבים על המטה ולא תרנגול. ויאמר לא כן, כי התרנגול יכול לשכב על המטה, רק העיקר הוא הקול. וכן עשה החדש וישכב על המטה ובחצי הלילה ויעל הגגה ויתן קולו קול עוז. וילעג על החולה באמרו: ראה, כי יכול התרנגול לשכב על המטה, כי העיקר הוא הקול. ויהי ממחרת ועשה כמעשהו ושכב על המטה עד חצי הלילה ואז נתנו בקולם. ויהי למשל: בראשונה היה צריך התרנגול לאכול פירורים ולשכב על הגג ושלא לאכול לחם וחמאה ולשתות יין ולישן בצהרים ועכשיו מותר הכל רק העיקר הוא הקול. וכן הוא הנמשל: בראשונה מי שהי'[ה] מן החסידים הי'[ה] צריך לעמוד לחצות וללמוד עד הבוקר ולהתפלל בחשק ולהתענות ולהתבודד וכו' וכו' ועתה העיקר הוא הקול – מי שיכול לדבר יותר, הוא החסיד בעוה"ר [בעוונותינו הרבים] ודפח"ח. [ודברי פי חכם חן]

**א. אברך נופל למרה שחורה**

גיבור הסיפור הינו אברך שנופל למרה שחורה. בניגוד לחלק מן הגרסאות האחרות של סיפור זה,[20] הגיבור אינו בן מלך אלא אברך. אמנם לא אברך פשוט אלא "אברך בן טובים ובעלי בתים מחשובי העיר". כלומר אברך ממשפחה טובה. בשונה מן הגירסאות המוכרות של הסיפור, היוצרות הרחקה עבור שומעיו אל עולם פנטסטי ומדומיין של

20 גירסת ברסלב וגירסת הסיפור העממי. בגירסת דברי האדון הגיבור הוא סוחר שיצא מדעתו, כנראה כעקבות אוטוביוגרפיים לחייו של יעקב פרנק שעסק במסחר.

נסיכים וארמונות מלוכה, סיפור זה פועל במרחב המוכר למאזינים וגיבורו יכול להיות כל אחד מהם.

אותו אברך בן טובים, נופל למרה שחורה. גם כאן, בניגוד לנוסחים מוכרים אחרים של הסיפור, הגיבור אינו "נופל לשיגעון" או "יוצא מדעתו" אלא חווה נפילה רגשית, שניתן לכנותה מלנכוליה או דיכאון, הפרעת מצב רוח שמשפיעה על תפקודו. הביטוי 'רחמנא ליצלן' מהווה מעין כניסה אוטומטית ולא מודעת של המספר למהלך הסיפור.

בעקבות אותה מרה שחורה החל האברך לנהוג כתרנגול.[21] הסיבות להופעתה של המרה השחורה אינן נמסרות בסיפור וכן לא ברור לשומעיו מדוע מרה שחורה מובילה להתנהגות מוחצנת ושיגעונית של תרנגול, בניגוד לבעלי מרה שחורה הנוטים בדרך כלל להתכנסות פנימה ולחוסר בחיוניות.[22]

כעת מופיע תיאור כמעט קליני של מצבו תחת הכותרת 'ותהי מחלתו'. התיאור נמסר דרך מבטה החיצוני של הסביבה, הרואה את האברך כחולה, עקב התנהגותו החריגה. "תרנגוליותו" של האברך באה לידי ביטוי הן בתפיסתו העצמית – בכך שהוא מכריז על עצמו כתרנגול והן בהתנהגותו – אכילת פירורים בפיו ישירות מהקרקע, קריאת 'קוקוריקו' בלילות על הגג ושינה על הגג.[23] בהמשך למבטה של הסביבה על האברך מובאת הדאגה למצבו הפיזי – מיום ליום הוא נהיה רזה וכחוש.

מעניין לשים לב למרחב הפיזי בו מתרחש הסיפור. בניגוד לסיפור בגירסת ברסלב בו נמצא בן המלך מתחת לשולחן[24] ולסיפור בגירסת דברי האדון המתרחש כולו בחדר סגור, התרנגול בגירסת קשאנוב מסתובב במרחבים פתוחים "חוץ־טריטוריאליים" – תחת השולחן, בחצר, בשוק ובגג, מעין 'שטחי הפקר' המתקיימים בנפרד מההתרחשות האנושית או בשוליה.

**ב. והנה בעיר איש חכם אחד**

בני משפחתו של האברך משקיעים מאמצים רבים במציאת מרפא למחלת בנם, הם פונים לרופאים וגם לרבנים (שכמובן אינם מופיעים בגירסאות אחרות של הסיפור) אך ללא הועיל. מצבו של האברך מביא אותם לצער גדול, עד שמופיע איש חכם מבני עירם שמבטיח, בעבור תשלום שסוכם מראש, לרפא את הבן החולה. מובנו של הביטוי

21 מעניין לציין כי גם לאביו של רבי דוד, רבי חיים מצאנז, מיוחס סיפור שגיבורו הוא תרנגול: "כאשר רצה ה"ק [הרב הקדוש] מרן מצאנז אאזמו"ר [אדוני אבי זקני מורי ורבי] זצללה"ה [זכר צדיק לחיי העולם הבא] להתמנות לרב בעיר קאלעו היה שם אחד שהיה מתנגד לזה כי היה חושש שזה יזיק לפרנסתו. כששמע מרן שזה הוא מתנגד אמר: משל למה הדבר דומה לאיש אחד שהיה לו לול תרנגולות, לימים קנה עוד תרנגול אז התחילו התרנגולות להתרעם על בעל הבית היתכן הביא עליהם עוד תרנגול, הלא הוא בעל הבית הוא טרוד מאוד וכמה פעמים הוא שוכח מלתת להם מזון ועתה בא להוסיף עליהם ולהגדיל רעבונם, השיב להם התרנגול החדש דעו שאדרבא אני יכול לקרוא בקול גדול שעי"ז [שעל־ידי זה] יתעורר בעל הבית ויזכור להביא מזון גם לכם. ממילא מובן שאני לא אגרע אלא אדרבא על־ידי יתוסף גם פרנסתו. (צימטבוים, **כל הכתוב** (לעיל הערה 13), עמ' קס"ה).

22 על משוגעים והיחס אליהם בחסידות ראו מאמרו של דוד אסף "החדשות הטובות' – הזיה משיחית בקרב חסידים בוולין', **גלעד – לתולדות יהודי פולין ותרבותם**, כ' (תשס"ו), עמ' 39-54.

23 לעומת התרנגול בגירסת ברסלב ובגירסת דברי האדון שהבעיה המרכזית בהתנהגותו היתה שהתפשט מבגדיו, וגם דרך ריפויו היתה בהתפשטות החכם מבגדיו, התרנגול בגירסת קשאנוב נשאר לבוש בבגדיו.

24 כמה קולמוסים נשתברו בעמידה על משמעות ההפרדה בין העולם שמעל לשולחן לעולם שמתחתיו. וראו הפניות לעיל הערה 11.

"ויבטחו לו" הינו כפול – הן התחייבותם של בני המשפחה לשלם לו את שכרו והן ביטחונם בו בהפקדת רפואת בנם האברך בידיו.

האסטרטגיה בה נוקט החכם בראשית התהליך הטיפולי היא הצטרפות לאברך תוך חיקוי של התנהגותו. אך הוא לא מסתפק רק בליקוט הפירורים כמוהו אלא חודר למרחב המחיה של האברך וחוטף מידו את פירוריו "כמעשה התרנגולים" כלומר הוא מאמץ את ההתנהגות התרנגולית ומוסיף אלמנט התנהגותי שלא היה קיים בה לפני כן. בתגובה לאותה התקוטטות מפתיעה פונה האברך בפליאה אל החכם ושואל אותו מה פשר מעשיו ומדוע אינו מתנהג כבן אדם.[25] החכם עונה בנאיביות מעושה: "מה הדבר? הלא תרנגול אני וכמעשה תרנגול אעשה." לאברך קשה בתחילה לקבל את התרנגול החדש אולם לאחר ויכוח קצר הוא מתרצה ואף חש הקלה מכך שכבר אינו "התרנגול בדמות בני אדם" היחיד בסביבה ואולי כעת בני משפחתו ושאר הסובבים אותו ירפו ממנו מעט. אחרי שכאמור עד כה הסיפור סופר מנקודת המבט של הסביבה והמשפחה, כאן אנו לראשונה מתוודעים לתחושותיו של האברך עצמו, שכפי הנראה לא סובל ממצבו אלא מהביקורת של הסביבה על דרכו.

**ג. שני תרנגולים על הגג**

מסתבר שתחושת הרווחה היתה זמנית בלבד, משום שהחכם אינו שותף אמיתי אלא מערים על האברך. הוא מתגנב ואוכל ארוחת ערב בלי ידיעתו ואחריה מצטרף אליו על הגג, לקרוא יחד בחצות הלילה כתרנגולים. העלייה על הגג הינה מוטיב חוזר בסיפור. הגג אינו המקום הטבעי עבור תרנגול, הרגיל לשוטט על הארץ. זהו מקום גבוה המשקיף אל הנמוך ממנו. נראה כי העלייה אליו מבטאת רצון להתעלות מעל המציאות הארצית וכביכול להתקרב אל השמיים ובמובן מושאל גם אל האלוהים.

בעת הקריאה המשותפת קולו של החכם, המכונה בסיפור "התרנגול החדש" "הולך וחזק"[26] ולעומתו קולו של האברך, המכונה "החולה", "חלש ורפה". החכם מנצל חולשה זו כדי לערער את זהותו העצמית של התרנגול. "עתה תראה כי אני תרנגול ואקרא ממש בקולם, אבל אתה אינך תרנגול. כי הקול היא העיקר אצל התרנגול ובזה הוא ניכר". נראה שהחכם חש כי לא רק קולו של האברך חלש אלא גם אישיותו שבירית וכך החכם, הלוא הוא התרנגול החדש שזה מקרוב בא, מהין לומר לאברך, התרנגול הותיק, "אתה אינך תרנגול". לעומת 'סט' ההתנהגויות שבחר לעצמו האברך שהפך לתרנגול, שכללו חריגות בתחום האכילה והשינה וקריאה על הגג, החכם בוחר להעמיד את התרנגול על אחת: הקריאה בקול. עוצמת קריאת התרנגול היא אבן הבוחן היחידה ל"תרנגוליות", והאברך נידון להיכשל בה, עקב חולשתו הפיזית. כלומר הטקטיקה בה בוחר החכם אינה של הצטרפות והכלת הזהות המדומיינת של האברך אלא של התקפה עליה ועירעור אכזרי שלה.[27] האברך אינו עונה על דבריו של החכם ונראה כי הוא אכן הצליח להחליש

25 מעניין כי בגירסאות האחרות של הסיפור, התרנגול פונה אל החכם בשאלה "מי אתה" ורק אחר־כך מוסיף ושואל "ומה מעשיך". ואילו התרנגול בגירסה זו שואל על רמת המעשה בלבד ולא על הזהות האישית.

26 ניסוח המהווה ארמז לפסוק ממתן תורה "ויהי קול השופר הולך וחזק מאד" (שמות יט יט).

27 דבר זה עומד בניגוד לדמות החכם בסיפור בגירסת ברסלב, שסוד הריפוי שלו טמון בגישתו האמפתית והחומלת. על תפיסה טיפולית לאור סיפור האינדיק של רבי נחמן מברסלב ראו למשל: מיכה אנקורי, **הלב והמעין – חסידות ופסיכולוגיה אנליטית**, הוצאת רמות אוניברסיטת תל־אביב, תל־אביב תשנ"א,

את תודעתו העצמית. המנטרה "העיקר אצל התרנגול הוא הקול" חוזרת בהמשך הסיפור בווריאציות שונות והופכת למעין סיסמא שלאט לאט האברך־התרנגול מפנים אותה.

**ד. נתחזקת להיות תרנגול טוב**

הבוקר אור[28] ושני "התרנגולים" יורדים מהגג והולכים ללקוט פירורים. להפתעתו רואה האברך את החכם אוכל לחם עם חמאה ושותה קפה. על תהייתו מדוע יאכל כבן אדם, עונה החכם באותה מנטרה שהכריז עליה בלילה – "העיקר אצל התרנגול הוא רק הקול" ויתרה מכך, אם זו המטרה העליונה של התרנגול הרי האכילה יכולה רק לשרת אותה. ואכן בלילה הבא כאשר שני "התרנגולים" קוראים יחד,[29] קולו של החכם גובר על קול האברך "עשר ידות".[30] החכם מנצל שוב את ההזדמנות לערער את בטחונו העצמי של האברך ואומר לו בנחרצות: "ראה כי אינך תרנגול", אם תאכל כמוני תתחזק "ואז תהיה תרנגול באמת". האברך אכן מרגיש כי קולו של החכם "אותנטי" יותר ודומה יותר לקריאת התרנגול מקולו החלוש ומשתכנע לאכול על מנת להפוך לתרנגול "אמיתי". בבוקר מבקש האברך מהחכם (שכעת מכונה 'חברו' – עדות לקירבה שנוצרה ביניהם) שיבקש עבורו לחם עם חמאה וקפה משום שהוא מתבייש לבקש זאת בעצמו. לאחר חודשים של התנהגות מוזרה ונוקשה, הנסיגה ממנה מביכה. "וכן עשו" – השימוש בלשון רבים מדגיש את שיתוף הפעולה בין החכם לבין משפחתו של האברך ומזכיר לקוראי הסיפור כי השותפות־לכאורה שיצר החכם עם האברך היא אחיזת עיניים בלבד.

האוכל הטוב נותן מיד את אותותיו "ויאירו עיניו כי זה כמה חודשים שלא בא אוכל בפיו".[31] באותו לילה קולו של האברך מתחזק והחכם ממהר להחמיא לו ולחזק את ההתנהגות החדשה "מאחר שאכלת לחם וקאווע נתחזקת להיות תרנגול טוב".

עמ' 80-81; יוסי לב, "לכבד את המציאות הפנימית – הגישה הטיפולית בסיפור מעשה בבן מלך שנפל לשיגעון לרבי נחמן מברסלב", **פסיכואקטואליה** (אוקטובר 2016), עמ' 31-35; רות שטדלר, **סיפור בטיפול: סיפור הריפוי כ"שלישי" בחדר**, פרדס 2017, עמ' 50. אחרים הצביעו על דמות החכם היורד אל מתחת לשולחן כביטוי ל"ירידת הצדיק" היורד אל הסטרא אחרא, מלקט בו ניצוצות אבודים ומרים אותם אל שורשם. וראו למשל ליבס, **התיקון הכללי** (לעיל הערה 8) וקלמנזון, **סיפורים** (לעיל הערה 11), עמ' 214-216. דמותו המניפולטיבית של החכם בסיפור בגירסת קשאנוב מזכירה את דמות החכם בסיפור המופיע בדברי האדון. על דמותו של יעקב פרנק כמנהיג ראו לדרברג, **השער לאין** (לעיל הערה 1), עמ' 60-68.

28 ארמז לפסוק "הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שָׂלְחוּ, הֲמָה וַחֲמֹרֵיהֶם" (בראשית מד, ג) ייתכן שמשמעותו קשורה בדמיון בין מצבם של אחי יוסף, שאינם יודעים כי הוא האיש עמו סעדו את ארוחת הבוקר, לבין מצבו של האברך שעדיין אינו מודע לזהותו האמיתית של החכם שהצטרף אליו כתרנגול.

29 הביטוי המתאר זאת בסיפור הוא "ויתנו בקולם". ייתכן כי הוא מהווה ארמז לבכיו של עם ישראל בחטא המרגלים "וַתִּשָּׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא" (במדבר יד, א) וניתן לראותו כרמז מטרים להבנה בסיום הסיפור כי הקריאה המשותפת על הגג אינה מגיעה ממניעים טהורים של החכם.

30 מקור ביטוי זה הוא בפסוק: "וַיַּעַן אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶת אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עָשֹׂר יָדוֹת לִי בַּמֶּלֶךְ וְגַם בְּדָוִד אֲנִי מִמְּךָ וּמַדּוּעַ הֻקַלְתַּנִי וְלֹא הָיָה דְבָרִי רִאשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת מַלְכִּי וַיִּקְשׁ דְּבַר אִישׁ יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל" (שמואל ב יט, מד) הפסוק מופיע בהקשר של המתח בין יהודה לישראל בשאלת הנאמנות לדוד המלך אחרי מרד אבשלום. בהקשר של סיפור התרנגול השימוש בביטוי זה מדגיש את שאלת הנאמנות ל"זהות התרנגולית".

31 תיאור תגובתו של האברך לאכילה מאזכר את תיאורו של יונתן האוכל דבש בעת מלחמת פלישתים בניגוד למצוות אביו. "וַיִּטְבֹּל אוֹתָהּ בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל פִּיו וַתָּאֹרְנָה עֵינָיו" (שמואל א יד, כז) ומסייע לעיצוב האכילה בסיפור כחטא או כהפרת נדר.

ה"תרנגוליות" מוערכת כעת לא במדדים של אמת או שקר כפי שהיה בלילה הקודם – "ואז תהיה תרנגול **באמת**" אלא במונחים של טוב ורע – "תרנגול **טוב**". השיפוט הופך מעיסוק בשאלת המהות לעיסוק בשאלת הערך.

בהמשך מודיע החכם לאברך שמחר בארוחת הצהריים יאכלו שניהם מרק, תבשיל של ממש, תוך חזרה על המנטרה הקבועה: "ואז יתחזק קולנו ויהי כקול התרנגול ונהיה תרנגול כי עיקר התרנגול הוא הקול". אכילת אוכל מבושל היא סימן היכר מובהק של אנושיות והדבר נראה עבור האברך מרחיק לכת, לכן הוא דוחה בצחוק את הקביעה כי תרנגול יכול לאכול מרק. אך החכם עונה לו באופן נחרץ: "אין זאת" וחוזר על קביעתו כי התרנגול רק בקולו ניכר. שימת הדגש על האופן בו התרנגול ניכר, כלומר נתפס על־ידי הסביבה, ולא על השאלה מיהו תרנגול או מהי זהותו העצמית מהווה נדבך נוסף בעירעורה של זהותו העצמית של האברך כתרנגול.

אכילת המרק עדיין נתפסת בעיני האברך כקיצונית והוא אינו מצטרף למחרת לחכם האוכל מרק עם בשר לארוחת צהריים, אך הניסיון קשה – הוא רואה את החכם גובר עליו גם בחטיפת הפירורים וגם בקריאה על הגג "ועיניו כלות". התאווה לאוכל היא שמעבירה אותו על דעתו והוא מפעיל מנגנון של שיכנוע עצמי שהחכם צודק, העיקר באמת הוא הקול וכל מה שמשרת מטרה זו מוצדק. ואכן למחרת משתף האברך את "חברו" ברצונו לאכול מרק ובשר והחכם דואג שיביאו לו כבקשתו ויותר מכך – גם יין.[32] האוכל החם והיין משפיעים מיד "וייטב לבו ויערב עליו שנתו שינת הצהריים", השינה גורמת לשיכחה עצמית ואכן לעת ערב האברך מתעורר בבהלה ומגלה כי הגיע הזמן לעלות לגג. הסיפור מתאר מעין תהליך של "עבירה גוררת עבירה" – האכילה המרובה הובילה לשינה שלא בזמנה והיא בתורה כמעט הובילה להחמצת הקימה לקריאה בלילה על הגג.[33]

האברך עולה על הגג, כאשר אליו מתלווה כתמיד "משגיחהו החדש". כעת החכם אינו מכונה חבר, אלא משגיח, כינוי החושף את עמדתו האמיתית כמי ששומר את צעדיו של האברך ומנסה לחולל אצלו שינוי בזהותו העצמית ובהתנהגותו. האכילה והשינה הערבות אכן חיזקו את האברך והוא רואה את השפעתן המיטיבה על עוצמת קולו. הוא מחמיא ומודה לחכם – "ויתן תשואות חן[34] לחבירו כי עתה רואה באמת שהוא תרנגול כי כתרנגול קולו".

### ה. יכול התרנגול לשכב על המיטה

לאחר שהאברך השתכנע לאכול כאחד האדם, נוצרה מעין שיגרה קבועה עבור שני ה"תרנגולים". "וכן עשו יום יום" – סועדים יחד ארוחת בוקר וצהריים ולעת ערב עולים אל הגג לקרוא. כזכור, "תרנגוליותו" של האברך באה לידי ביטוי בשלושה מוקדים עיקריים: האכילה, השינה והקריאה על הגג. לאחר שהחכם הצליח במשימתו להחזיר את האברך לאכול כבן אדם ולא לחטוף פירורים מהרצפה, הוא עובר כעת למוקד השני – השינה. באחד הימים מודיע החכם לאברך כי הלילה הוא ישן על המיטה ובחצות

32 גם בנוסח דברי האדון החכם משקה את ה"סוחר התרנגולי" ביין כחלק מתהליך ה"ריפוי".

33 על הקשר בין שינה ליין והשפעתם השלילית ראו פרקי אבות ג, י: "רַבִּי דּוֹסָא בֶן הַרְכִּינָס אוֹמֵר, שֵׁנָה שֶׁל שַׁחֲרִית, וְיַיִן שֶׁל צָהֳרַיִם, וְשִׂיחַת הַיְלָדִים, וְישִׁיבַת בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם".

34 על־פי זכריה ד, ז.

יעלה אל הגג לקרוא עמו. האברך כמובן תמה על הכרזה זו שהרי טיבם של בני אדם לשכב על מיטה ולא של תרנגולים. החכם שולל מיד עמדה זו וחוזר על קביעתו כי "העיקר הוא הקול" ולכן אפשר לשכב על מיטה ועדיין להיות תרנגול[35] ואכן באותו לילה החכם שוכב על מיטתו ועולה בחצות לגג ובהשפעת השינה הטובה קורא "בקול עוז". עד כה החכם השתמש כלפי האברך בטקטיקות של שיכנוע מילולי אך כעת הוא עובר למניפולציה רגשית ולועג על האברך. מול הלעג שארית "תרנגוליותו" של האברך מתמוססת ולמחרת הוא שוכב לישון על גבי מיטה עד חצות הלילה "ואז נתנו בקולם". וכך בתהליך מתמשך השיל האברך מעליו את רוב ההתנהגות ה"תרנגולית" והביטוי היחיד שנותר ממנה הוא הקריאה בקול.

**ו. המשל ונמשלו**

בניגוד לגירסת ברסלב בה החכם מעביר את בן המלך תהליך ריפוי "עד שריפא אותו לגמרי" ולגירסת דברי האדון בה הסוחר מתנער מ"תרנגוליותו" בסיום הסיפור ומודיע לחכם: "תהיה אתה לבדך תרנגול אני איני רוצה עוד", בגירסת קשאנוב הסיפור אינו מסתיים בריפוי או בהכרעה ברורה, אלא האברך לכאורה נשאר תרנגול, אך תרנגול קצוץ כנפיים ובעל זהות חלקית ומרוטה.

המשל והנמשל מפורשים בקצרה בסוף הסיפור:

> ויהי למשל: בראשונה היה צריך התרנגול לאכול פירורים ולשכב על הגג ושלא לאכול לחם וחמאה ולשתות יין ולישן בצהרים ועכשיו מותר הכל רק העיקר הוא הקול. וכן הוא הנמשל: בראשונה מי שהי'[ה] מן החסידים הי'[ה] צריך לעמוד לחצות וללמוד עד הבוקר ולהתפלל בחשק ולהתענות ולהתבודד וכו' וכו' ועתה העיקר הוא הקול – מי שיכול לדבר יותר, הוא החסיד בעוה"ר [בעוונותינו הרבים] ודפח"ח [ודברי פי חכם חן].

בעוד נקודת המוצא של הסיפור היתה שמצבו של האברך הוא של חולי שיש להתרפא ממנו והחכם נתפס כמי שתפקידו לרפא את האברך, הרי שבסיום הסיפור ישנו היפוך מפתיע ואנו מבינים שהיות תרנגול אינו נתפס בעיני המספר כחולי אלא כמשאת נפש והחכם אינו מרפא אלא מאחז עיניים.

לאור הנמשל המפורש בסיפור, היוצר זהות בין דמות האברך שהפך לתרנגול לדמות החסיד, ותוך עמידה על הרמזים השונים הטמונים בסיפור, נעבור כעת לקריאתו כסיפור אלגורי המסופר בהקשר פנים־חסידי ועל רקע מחלוקת צאנז־סדיגורה.

**א. אברך נתפס לחסידות**

הסיפור פותח באברך שנפל למרה שחורה ועקב כך החל להתנהג באורח מוזר. נראה כי המרה השחורה עמה הוא מתמודד מעידה על נפש רגישה ומיוסרת, על חיפוש משמעות החיים והתמודדות עם שאלות הקיום.[36] בעקבות התמודדות נפשית זו מצא כנראה אותו

35 מעניין לציין כי השכיבה על המיטה מופיעה בנוסח דברי האדון ואינה מופיעה בנוסח ברסלב.

36 הנפילה למרה שחורה יכולה להיות קשורה בעלייה בלתי מידתית ובלתי מבוקרת ממדרגה רוחנית אחת לרעותה. וראו בעניין זה דבריו של אי"ה מאפטא ('האוהב ישראל'): "והנה בעינינו ראינו רבים מן החסידים

אברך מזור לנפשו בדרך החסידות. את חוסר הנחת מקיומו תיעל האברך לחיים של להט, אינטנסיביות רוחנית ועבודת ה' תוך הפניית עורף לתענוגות העולם הזה.[37] הבחירה להתנהג כתרנגול משמעותה לאור הנמשל היא אימוץ מנהגי החסידות, הנתפסים בסביבתו הקרובה כחריגים ומוזרים ואף כמעידים על חולי נפשי, ולכן גורמים צער למשפחתו. המשפחה חווה את הבחירה בחסידות כהפרעה, כסטייה וכחולי. את הביטוי "רחמנא ליצלן" שמוסיף המספר לתיאור האברך ניתן לקרוא כעת כאירוני וכמדגיש את רתיעת הסביבה מבחירתו הדתית של האברך. בניסיון לרפאו מחוליו, פונים בני המשפחה לרופאים ואף לרבנים אך כולם נכשלים בכך. את האיזכור של הפנייה לרבנים ניתן לראות כביקורת על חולשתם של הרבנים שאינם יודעים כיצד להתמודד עם תופעות מעין אלו.

האברך שהפך לחסיד רואה את עצמו כתרנגול בין בני אדם. ניתן לפרש תודעה עצמית זו כחלק מן הניסיון של החסידות מזרם צאנז ליצור לכתחילה דמות החריגה במראיה החיצוני וזאת כתריס מפני ההיסחפות אל המודרנה. בחסידות צאנז נטו לזלזל במראה החיצוני וחסידי צאנז תוארו כלבושים בלבוש ישן ומוזר ופיאותיהם ארוכות ופרועות. המראה החיצוני הבולט הפך לסימן המגדיר ומזהה את החסיד ושומר עליו מפני היטמעות בסביבה החיצונית הנתפסת כמאיימת. הסלידה מהאופנתי והמתחדש תוך קידוש המסורתי והשמרני מטרתן ליצור חייץ בין החסידות לבין העולם הסובב אותה תוך הדגשת והחצנת הנבדלות והנפרדות שלה.[38]

### ב. פת במלח תאכל

הפיכתו של האברך לתרנגול, כלומר לחסיד, באה לידי ביטוי הן בתודעתו העצמית – "שאמר שהוא תרנגול" והן באימוץ התנהגות חריגה בשלושה תחומים – אכילה, שינה וקריאה על הגג. התנהגות זו מזכירה את המשנה במסכת אבות המתארת את דרכו של האדם המסור ללימוד התורה ובוחר בחיי עולם על פני חיי שעה:

כַּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכַל וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל אִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם הַבָּא.[39]

שנעשו משוגעים ח"ו [חס וחלילה] או בעלי מרה שחורה, ומאין זה נמצא הדבר הזה?[...] כי האנשים ההם הם הרוצים לעלות אל ה', והסולם נעלמה מעיניהם, כי אינם עובדים את ה' יתברך בהדרגה". (**אוהב ישראל**, ז'יטומיר תרכ"ג, עמ' 216. מצוטט בתוך: צבי מרק, **מיסטיקה ושיגעון ביצירת ר' נחמן מברסלב**, עם עובד ומכון שלום הרטמן, רעננה 2003, עמ' 48. וראו שם עמ' 47-54 דיון במרה שחורה ובסיבות שונות להתפרצותה. עוד על היחס המורכב למרה שחורה בחסידות ראו: עמנואל אטקס, **בעל התניא: רבי שניאור זלמן מלאדי וראשיתה של חסידות חב"ד**, מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, ירושלים 2011, עמ' 61-62; לדרברג, **השער לאין** (לעיל הערה 1), עמ' 20-38.

37 אמנם החסיד בסיפור זה מתואר כמי שמפנה עורף לתענוגות העולם הזה, אך בתנועת החסידות בכללה אין הדבר מחוייב המציאות ולעתים אף ההיפך מכך. על יחסה של החסידות לנושא הפרישות מן העולם הזה על היבטיו השונים ראו למשל: משה רוסמן, **הבעש"ט מחדש החסידות**, מרכז זלמן שז"ר, ירושלים תש"ס, עמ' 56-57, 150-151; עמנואל אטקס, **בעל השם**, הבעש"ט – מאגיה, מיסטיקה, הנהגה, מרכז זלמן שז"ר, ירושלים תש"ס, עמ' 148-151, 153-154.

38 ראו אסף, **הציץ ונפגע** (לעיל הערה 10), עמ' 163-170. עם זאת יש לציין כי בספר **כל הכתוב לחיים** (לעיל הערה 13), עמ' קצ"ג רבי דוד מתואר כמוקפד ומסודר בלבושו ובמראהו החיצוני.

39 משנה אבות, ו, ד.

אכילת הפירורים מן הקרקע מרמזת על תפיסה סגפנית ביחס לאכילה. מיעוט האכילה כאידיאל הינו ביטוי ליחסה של חסידות צאנז אל העולם הגשמי ותאוות הגוף. רבי חיים מצאנז עסק רבות בצורך להתרחק מתאוות העולם הזה על מנת לזכות לחיים רוחניים ולקדושה. דוגמא לכך מצויה בדברים הבאים:

> צריך ג"כ [גם כן] האדם המתבונן לעשות עצמו כלי מוכן לקבל עכ"פ [על כל פנים] מה שהוא בהתגלות והנה עיקר התכלית הוא להרחיק מהדברים גשמים ובחי'[נת] יש שהוא מסך המבדיל להשיג דבר קדוש רוחני הנקרא בחי'[נת] אין ולזה כתיב אשכן את דכא כי כל מה שהאדם שפל ביותר שורה עליו הקדושה וזה מקרי צמצום לאדם שמרחיק עצמו מתאוות וחמדות גופני והרהורי תאוות גשמיות ולזה אמרה התורה הק'[דושה] ויקחו לי תרומה [...] מאת כ"א [כל איש] אשר ידבנו לבו וגו' היינו שידאב לבו [...] שלבו דואג בקרבו ומרחיק עצמו מהבלי העה"ז [העולם הזה].[40]

ניתן לראות בתרנגול הממעט לאכול גם רמז לדמותו של רבי דוד עצמו. על־פי המסורת החסידית, רבי דוד מקשאנוב היה סגפן ופרוש. כחלק מפרישותו הרגיל את עצמו לא ללעוס את המזון אלא לבלעו בשלמותו כדי לא להרגיש את טעם האוכל. נוהג זה גרם לו במהלך חייו לבעיות בריאותיות שונות.[41] כמו כן היה שותה קפה ותה ללא סוכר, מנהג שהשתרש בו מילדותו, מפני שכאשר היה ילד קטן בא פעם בבכי לפני אביו על כך שאמו נתנה לו, בשל העניות שבביתם, תה ללא סוכר. בתגובה נזף בו אביו: "ומי אמר לך שתה צריך סוכר?" מאז נמנע רבי דוד מאכילת סוכר כל חייו. גם את ילדיו חינך ברוח זו וכך לדוגמא מסופר כי לאחר ששמע את אחד מילדיו מתלונן שאינו אוהב תבשיל מסויים, ציווה שיכינו תבשיל זה בכל אותו שבוע כדי לחנכו.[42]

אל מול תפיסה זו, ניצבת דמות החכם, המשמש בסיפור כמי שמשמיע, תרתי משמע, את קולה של חסידות סדיגורה ומנסה להניא את האברך מהההימנעות מאכילה. רבי ישראל מרוז'ין יצא כנגד האדרת הסגפנות וראייתה כאידיאל דתי וקרא לעבודת ה' מתוך שפע והרחבה. הוא פיתח השקפה הרואה בחיים הארציים ובפעולות הגשמיות כאכילה ושינה חלק אינטגרלי מעבודת ה'. כמו כן הרחיב רבי ישראל באופן משמעותי את מושג העבודה בגשמיות והחיל אותה לא רק על צרכי הגוף ההכרחיים אלא על כל ההוויה הגשמית.[43] לדידו, אכילת אוכל משובח המוגש בכלים מפוארים ובצורת

40 רבי חיים הלברשטם מצאנז, **דברי חיים על התורה**, פרשת תרומה, עמ' 46.

41 בלום, **דרכי דוד** (לעיל הערה 14), עמ' יט.

42 שם, עמ' יז-יח. וראה שם הערה 81 גירסאות שונות לסיפורים אלו. כמו כן, מעניין לציין כי למרות תפיסתו זו, ישנו מכתב שכתב רבי דוד לנכדו ברוך ובו הוא מעודד אותו להימנע מתעניות וסיגופים ולהשקיע את מרצו בלימוד תורה: "הנה שמעתי שאתה מתענה בשובבי"ם ע"כ [על כן] הנני מצוה אותך הגם שמהצורך לשוב מאד מאד בתשובה שלימה, אך לא ע"י [על־ידי] תעניתים וסיגופים, רק אומרים בשם הה"צ [הרב הצדיק] הקדוש מראפשיץ זצלל"ה, שיום אחד בלא דברים בטלים נחשב יותר מתענית, ע"כ [על כן] תראה שתלמוד בהתמדה תוה"ק [תורה הקדושה] ואל תדבר שום דברים בטלים ח"ו [חס ושלום], ותעבוד את ד' באמת." (שם, עמ' עא-עב).

43 על מושג העבודה בגשמיות ראו ציפי קויפמן, **בכל דרכיך דעהו: תפיסת האלוהות והעבודה בגשמיות בראשית החסידות**, הוצאת אוניברסיטת בר־אילן, רמת־גן 2009 (להלן: קויפמן, בכל דרכיך).

הגשה מכובדת הם חלק מעבודת ה'.[44] ביטוי נוסף להתנגדות שרווחה בחסידות רוז'ין לסגפנות והסתפקות במועט ניתן למצוא בדבריו של רבי אברהם יעקב פרידמן, הרבי מסדיגורה:

> וכמו שמספרים שבמחלוקת הגדולה לשם שמים בין צדיקי עולם של בני ר' חיים מצאנז ור' ישראל מרוזין ז"ל: שבני רוזין נהגו את שולחנם בעשירות מופלגת, בכל כסף וזהב, בבחינת מלכות, ובני צאנז אחזו בשיטה של: יאה עניותא לישראל (חגיגה ט) אמר ע"ז [על זה] הרבי מסדיגוריה ז"ל שתעודת הצדיק היא כמו של כהן גדול להוריד שפע של פרנסה ממרום, ואיזו השגה של שפע לעם ישראל יכול להיות להצדיק אם בעצמו חי חיי עוני של לחם שחור ודג מלוח!...[45]

לאור זאת ניתן להבין את העימות לאורך הסיפור בין האברך לבין החכם בשאלת האכילה כמהדהד את המחלוקת בין שתי השקפות עולם חסידיות שונות בתכלית בשאלת היחס הנכון לאכילה בפרט ולעולם הגשמי בכלל, בהקשר של עבודת ה'.

**ג. מיעוט שינה ותיקון חצות**

בנוסף להימנעות הקיצונית מאכילה, מאופיין האברך־התרנגול, כמי שנמנע משינה על גבי מיטה, ישן על הגג וקם בחצות הלילה לקרוא כתרנגול. גם כאן ניתן למצוא את טביעות האצבעות הביוגרפיות של רבי דוד מקשאנוב, שנהג למעט בשינה. בהקשר זה סופר עליו כי אם היה מתעורר משנתו אפילו לאחר חצי שעה לא היה ממשיך לישון אלא קם ללימוד התורה.[46] תיאור זה ואחרים מציירים דמות הפועלת לשיבור נטיותיו הטבעיות של הגוף תוך התרכזות בחיים הרוחניים באופן המקסימלי ביותר שניתן.

מעבר למיעוט השינה, הקימה בחצי הלילה לקרוא על הגג מרמזת, כפי שמופיע בנמשל, לפרקטיקה הדתית של קימה בחצות הלילה לאמירת תיקון חצות. מקורו של מנהג זה בספר הזוהר, והוא התפשט לקהילות ישראל בתפוצות השונות.[47] הנעורים בחצות אומרים קינות על החורבן ותחינות לגאולה ועוסקים בתורה עד עלות השחר.

44 דוד אסף, **דרך המלכות: רבי ישראל מרוז'ין ומקומו בתולדות החסידות**, מרכז זלמן שזר ירושלים 1997, עמ' 310-314. עם זאת, רבי ישראל היה ידוע באכילתו המועטה, שהתפרשה בהגיוגרפיה החסידית כביטוי לרצון שלא להנות מן האכילה. וראו שם, עמ' 319 הע' 60.

45 אשר רוזנבוים, **מעדני אשר**, א, תל־אביב תשט"ז, עמ' קו. מופיע בקיצור גם בתוך: דוד אסף, 'פרשת בערניו מליאובה ומחלוקת צאנז־סדיגורה: ביבליוגרפיה מוערת', **"דברים חדשים עתיקים"; מיתוס, מיסטיקה ופולמוס, פילוסופיה והלכה, אמונה וריטואל במחשבה היהודית לדורותיה**. עורכת: רחל אליאור. כרך ב, החוג למחשבת ישראל, המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשע"א, עמ' 449, ס. 235 (להלן: אסף, ביבליוגרפיה מוערת) וראו גם אמירה דומה בשם הרבי מרוז'ין: "שצדיק הדור צריך להתנהג בדרך עשירות בכדי להמשיך השפעה להעולם" (ראובן ז"ק, **כנסת ישראל**, וורשה תרס"ו, עמ' יח (להלן: ז"ק, כנסת ישראל)).

46 בלום, **דרכי דוד** (לעיל הערה 14), עמ' ב. גם אביו, רבי חיים מצאנז היה ידוע במיעוט שנתו ובכך שלא היה ישן יותר משעתיים בלילה. ראו צימטבוים, **כל הכתוב** (לעיל הערה 13), עמ' י"ז.

47 על תיקון חצות ונסיבות התפשטותו באירופה ראו: Elliott S. Horowitz, 'Coffee, Coffeehouses, and the Nocturnal Rituals of Early Modern Jewry' *AJS Review*, 14,1 (1989), p. 17-46.

אמירת תיקון חצות דווקא בלילה קשורה בראיית הלילה כזמן קודר וחשוך המזכיר ומשקף את החורבן והגלות וכהזדהות עם צערו של האל על גלות השכינה.[48]

המקור לאמירת תיקון חצות, המופיע כאמור בספר הזוהר, מדמה את האדם המתפלל ומתחנן בחצות, לתרנגול הקורא עם דמדומי שחר:

> דהא בראשיתא דלילא כל נשמתין סלקין וערימת חטין מתתקנא בהון. כד אתפליג ליליא, כדין קלא איתער וקרי, וההוא קלא איתער מסטרא דצפון. וההוא שלהובי מטי עד לההוא אתר דאיקרי גבר, כדין קרי בחילא. ואקרי קריאת הגבר. ואן איהו. גבריא"ל. בטש ההוא שלהובא בגדפוי דתרנגולא דלתתא, וקרא. [...] ובההוא שעתא דקריאת הגבר, דאיתער ההוא שלהובא דסטר צפון, מההוא אתערו דההוא שלהובא, כד נחתא להאי עלמא, עד גדפי תרנגולא דהאי עלמא, קרי בחיל, ואמר, אתערו לבכיא דבי מקדשא [...] והקב"ה געי ובכי.
>
> **תרגום הסולם:**
>
> כי בתחילת הלילה, עולות כל הנשמות, ועירמת חיטים מתקנת בהן. כשנחלק הלילה, אז מתעורר קול וקורא, ואותו קול מתעורר מצד צפון. ושלהבת מגעת עד לאותו מקום שנקרא גבר, אז הוא קורא בכוח. ונקרא קריאת הגבר. ומי הוא? גבריא"ל. בטש אותה שלהבת בכנפיו של התרנגול שלמטה, והוא קורא [...] ובאותה שעה של קריאת הגבר, שמתעוררת אותה השלהבת מצד צפון, הנה מחמת התעוררות אותה השלהבת כשיורדת לעולם הזה, עד כנפי התרנגול שבעולם הזה, קורא בכוח ואומר, התעוררו לבכיה על בית המקדש [...] והקדוש ברוך הוא גועה ובוכה.[49]

גרשום שלום עמד על סמליותה של דמות התרנגול בדברי הזוהר לעיל. דמותו השמיימית של גבריאל, המייצג את כוחות הגבורה האלוהית, שהיא המעוררת את אותה שלהבת בצפון, מעורר את קריאת הגבר (במעין משחק מילים עם שמו של גבריאל) הלוא הוא התרנגול הקורא בארץ.[50] אמירת תיקון חצות והאבלות על חורבן הבית מעוררת את כוחות הטבע לבטא אף הם את הכאב והנהי על המציאות השבורה. התפיסה העולה מספר הזוהר מייחסת לתרנגול הזדהות טבעית עם הכאב על החורבן ומעניקה לקריאת התרנגול היבט רוחני. תפיסה זו מעניקה לדמות האברך הרואה את עצמו כתרנגול, מימד נוסף. מעבר לכך, במדרש מתואר התרנגול כמי ששומע את בכיים של האנשים העומדים לקראת פטירתם.[51] מדרש זה מאיר את דמות התרנגול כמי שאינו רק יוצר את הקול ומבטא את הכאב הקוסמי בקריאתו, אלא גם רגיש לקולות הכאב והצער האנושיים.

48 בעניין זה ראו: חביבה פדיה, **הפיוט כצוהר תרבותי: כיוונים חדשים להבנת הפיוט ולהבנייתו כצוהר תרבותי**, הקיבוץ המאוחד, רעננה תשע"ג, עמ' 41-44.

49 יהודה לייב אשלג, **ספר זוהר חדש עם תרגום הסולם**, ירושלים תשנ"ה, מדרש רות, עמ' קל"ה-קל"ו.

50 גרשם שלום, **פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה**, מוסד ביאליק, ירושלים תשל"ו, עמ' 142-143. על מיתוס התרנגול בזוהר ראו גם: יהודה ליבס, **פולחן השחר: יחס הזוהר לעבודה זרה**, כרמל, ירושלים 2011, עמ' 168-197.

51 **מדרש תנחומא** פרשת פקודי סימן ג': "לסוף הגיע זמנו, בא לו אותו המלאך ואומר לו: תכירני. אומר לו: הן. ואומר לו: למה באת לי היום מכל שאר הימים. אומר לו המלאך: כדי להוציאך מן העולם, כי הגיע

מיקום הקריאה על הגג דווקא מייצג רצון להתבודדות[52] ולהתעלות וליצירת מעין "אקס־טריטוריה רוחנית" בה יוכל להתמסר לעבודתו כשאינו חשוף למבטה הביקורתי של הסביבה.

על־פי המסורת החסידית, רבי דוד מקשאנוב הקפיד על קימה בחצות לאמירת תיקון חצות והיה מסור למנהג זה:

> התיקון חצות של רבנו זי"ע [זכרו יגן עלינו] היה פלאים, ומעולם הקפיד ששום אדם לא יהיה בביתו בלילה, כדי שלא יראה עבודתו.[53]

הקימה בחצות הלילה, בדומה למיעוט האכילה וההימנעות מהנאות העולם הזה, קשורה בניסיון לשיבור הטבע והנטייה הטבעית של האדם לישון בשעות הלילה. היא מהווה מימד נוסף באתוס החסידי שמצייר רבי דוד בסיפורו, של חסיד שאינו נכנע לגשמיותו ומכניע את הכוחות החומריים שבו לטובת עבודת ה'.

הפרקטיקה של קימה לתיקון חצות לא אפיינה כמובן רק את חסידי צאנז וגם חסידי חצרות אחרות נהגו בה. הסיפור הבא מהווה מצד אחד עדות לכך שגם בחסידות סדיגורה הקפידו על מנהג זה, ומצד שני עולה ממנו כי תיקון חצות, כמנהג השייך ל'תחום הרשות', נתפס כנחות לעומת קיום מצוות ואף מקבל מקום משני לעומת אכילת 'סעודת לילה'. הסיפור מתאר את תגובתו של רבי אברהם יעקב מסדיגורה לאחד מחסידיו שבא להתלונן לפניו על שאינו מרגיש שעבודת ה' שלו שלמה:

> פעם אחת בא לפניו איש אחד בקובלנא על מה שמנעוריו לא פנה לבו באבידות הזמן ויום ולילה לא פסק פומיה מגירסא [=פיו מלימוד], ועבודה שבלב זו תפילה, והנה עתה לעת זקנתו מרגיש בעצמו איזה חיסרון בעבודתו. והנה כ"ק זלה"ה הלך בחדרו אנה ואנה בפחד ומורא, ויעל עשנו וכו', ושאל להאיש שיסדר לפניו כל סדר היום שלו, איך הוא מתנהג מקומו ועד שכבו, ענה ההוא ואמר, שמעולם לא חיסר מסדר זה, היינו שבכל לילה עמד בחצות ועשה תיקון חצות כראוי, ואח"כ למד שיעורים כסדרן [...] עד עלות השחר, ואח"כ היה נזהר להתפלל בהשכמה בזמנו [...] ולמד עד חצות היום, ואח"כ סעד ונתן מעט מרגוע לנפשו, ואח"כ חזר עוד ללימודו כל היום עד הערב. [...] וכן סיפר לו כל התנהגותו מבית ומבחוץ [...] השיב מרן זלה"ה: מדבריכם ניכר שאין אתם סועדים סעודת הלילה, השיב האיש: רבינו הקדוש כן הדברים, כי אין הזמן מספיק לי על זה. פתח רבנו ואמר [...] בהגיע עת הלילה אשר אין בו מצוות חיוביות [...] ותפילת ערבית לרוב דעות היא רשות, ותלמוד תורה, על כן יש

זמנך להיפטר. מיד מתחיל בוכה ומשמיע קולו מסוף העולם ועד סופו. ואין הבריות מכירין ולא שומעין את קולו, חוץ מן התרנגול בלבד."

52 הידועה אף היא כמובן, כפרקטיקה דתית־חסידית מרכזית ומופיעה במפורש בנמשל. על ההתבודדות בחסידות ראו למשל: קויפמן, **בכל דרכיך** (לעיל הערה 43), עמ' 419–420; רון מרגולין, **הדת הפנימית: פנומנולוגיה של חיי הדת הפנימיים והשתקפותם במקורות היהדות מן המקרא עד החסידות**, הוצאת אוניברסיטת בר־אילן, רמת־גן 2012, עמ' 351–352.

53 בלום, **דרכי דוד** (לעיל הערה 14), עמ' ט"ז.

כוח בהרע להתגבר על האדם [...] אך אם האדם עיני שכל לו, אזי מכניס עצמו למצוות חיוביות, היינו בזה שהוא אוכל סעודת לילה מקיים מצות נטילת ידיים וברכת המוציא [...] שהם מצוות דרבנן וברכת המזון שהיא דאורייתא [...] אזי יש כח בהטוב להתגבר על הרע ולהחלישו כמו ביום.[54]

הרבי מסדיגורה בוחר שלא להתמקד במעשים השייכים באופן מובהק לעבודת ה' כלימוד תורה, תפילה ואמירת תיקון חצות אלא להפנות את תשומת לבו של החסיד לכך שאינו סועד את סעודת הלילה שלו. כלומר הדגש בהדרכתו לחסיד הוא על הקפדה על סדר העולם הטבעי, שממנו נובע קיום המצוות ולא על עבודת ה' המושתתת על פרישה ממנו.

**ד. דמות החכם**

רבי דוד מקשאנוב בונה את דמות החכם בסיפור, המתיימר לרפא את האברך ממחלתו, כדמות מניפולטיבית שפיה ולבה אינם שווים. בעוד בגירסת ברסלב ובגרסת דברי האדון דמות החכם פותחת צוהר להבנת התודעה העצמית של המספר עצמו, לטענתי דמות החכם בסיפור אינה ייצוג פנימי של רבי דוד אלא מהווה אב טיפוס לברי הפלוגתא שלו – אדמו"רי סדיגורה.[55] רמזים לכך בסיפור מצויים הן ביחסו של החכם לסוגיית הפרישות וההימנעות מאכילה, כפי שנאמר לעיל, והן בעובדה המצויינת בראשית הסיפור כי החכם מציע לרפא את האברך בעבור בצע כסף. ניתן להבין בקשה זו כרמז לביקורת שרווחה בחסידות צאנז על תאות הממון של אדמו"רי בית רוז'ין שנהגו לדרוש מחסידיהם סכומי כסף גדולים על מנת לקיים את חצרותיהם המפוארות.[56] אולם מעבר לפרט זה או אחר, המאפיין המרכזי של דמות החכם בסיפור הינו ההתחזות. מי שמעמיד כלפי חוץ פני שותף לאברך ולדרכו, וחולק עמו הגדרה עצמית משותפת, אולם מסתבר כי היא מהווה 'שיתוף השם' בלבד ובעומקם של דברים תהום פעורה ביניהם. המפגש הראשוני של האברך והחכם נראה מבטיח, לאחר החשדנות הראשונית שחש האברך כלפי החכם, הם מתוועדים יחד[57] והאברך חש הקלה מכך שיש עוד חסיד בנוסף אליו והוא לא ייתפס כמשוגע היחיד והסביבה תרפה ממנו מעט.[58] אך תחושת הרווחה היא זמנית בלבד משום שבמהלך הסיפור מתגלה החכם כמתחזה ומאחז עיניים. הוא אינו שותף אמיתי לדרכו של האברך אלא מערים עליו, משתף פעולה עם החוץ, כלומר עם ההשכלה והמודרנה ומנסה לקעקע את "תרנגוליותו" מיסודה.

הצגת החכם כתרנגול מתחזה קשורה לאופן בו התייחסו בחסידות צאנז לחסידות

54 ז"ק, **כנסת ישראל** (לעיל הערה 45), עמ' נ"ז.

55 אמנם תפיסת החכם כייצוג של רבי חסידי אינה עולה בקנה אחד עם הנאמר בתחילת הסיפור כי גם הרבנים נכשלו בתיקונו של האברך, וניתן היה לפרש את דמות החכם כפסיכולוג המומחה בתורת הנפש. עם זאת, נראה לי כי רמזים רבים בסיפור, כפי שאראה להלן, מאפשרים לדבוק בפרשנות כי מדובר ברמיזה לרבי מחסידות סדיגורה. את הבחירה לכנותו בתואר חכם ולא רב ניתן להבין גם בשל הגירסאות האחרות של סיפור זה בהן המרפא מכונה חכם וגם לאור מנהגם של אדמו"רי סדיגורה לאמץ לעצמם מראה מודרני ולא רבני.

56 ראו: אסף, **הציץ ונפגע** (לעיל הערה 10), עמ' 167.

57 אולי רמז להתוועדות החסידית.

58 ואולי ישנה כאן גם ביקורת מרומזת של רבי דוד לקהל שומעיו, על החסיד שאינו מספיק בטוח בדרכו ומתבייש אל מול החברה הסובבת אותו בבחירתו בחסידות.

סדיגורה, כמי שנאמנותם לדרך החסידית אינה כנה ובעקבות כך כמהווים איום ממשי על החסידות. אליבא דחסידות צאנז, דוקא המעמידים פני שותפים ואחים לדרך הם האויבים המסוכנים מכל משום שהם חותרים תחת יסודותיה של החברה החסידית ומאיימים לערער את הגבולות שהיא בונה סביבה.[59] הזהות החסידית העולה מבין שיטי הסיפור היא זהות במגננה. חסידות החשה שעליה להגדיר ביתר שאת את גבולותיה הפנימיים ואת אחרותה.[60] הרצון להתבדל, להגדיר את הגבולות ולהבחין מי 'לנו' ומי 'לצרינו', יוצר חשדנות בסיסית גם כלפי מי שנראה דומה, שמא הוא מתחזה. עמדה זו של חשדנות ועמידה תמידית על המשמר באה לידי ביטוי גם בפרשנות שהעניק רבי דוד מקשאנוב לפסוק "זְכֹר אַל תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר הִקְצַפְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר".[61]

> אם כי הי'[ו] אז בני ישראל במדרגה היותר גבוה, כי ראתה שפחה על הים וכו' ואח"ז [ואחרי זה] זכו לקבלת התורה, ועכ"ז [ועם כל זאת] השיגה ידי היצר להטעותם ולהטותם מדרך הישר וזה שרמזה לנו התוה"ק [התורה הקדושה] בפסוק זכור תזכור "בכל עת" את אשר הקצפת וכו' אם כי היותך במדבר דור דעה ובמדרגה גדולה וגבוה, עכ"ז [עם כל זה] אל תאמין בעצמך כי אולי עינו הטעתו וכדומה מתחבולות היצר וד"ל [ודי לחכימא].[62]

לדבריו של רבי דוד, גם מי שנמצא במדרגה רוחנית גבוהה, לא יכול להאמין בעצמו שהוא חסין מפני היצר הרע, הפועל בתחבולות ובעורמה להסית את האדם מדרכו. לאור דברים אלו ניתן לומר כי באמצעות הסיפור רומז רבי דוד לחסידיו כי גם מי שנראה כלפי חוץ כחסיד ואף מצהיר על עצמו ככזה, אין להתייחס אליו כבעל ברית מבלי לתהות היטב על קנקנו.

המחלוקת העמוקה בשאלה מהי היא החסידות ה'אותנטית' ומי מזרמי החסידות היא ממשיכת דרכו האמיתית של הבעש"ט נתפסה כמחלוקת קיומית שבאה לידי ביטוי בסיפור במפגש בין האברך לחכם, ובשאלה העולה ממנו – מיהו התרנגול 'האמיתי' ומהי הדרך הנכונה לבטא את היותו תרנגול.

**ה. עיקר התרנגול הוא הקול?**

סיפור "האברך שחשב שהוא תרנגול" מספר את סיפורו של אברך תמים שקיבל על עצמו את דרכי החסידות אולם אינו מצליח לעמוד מול דמות מניפולטיבית ומתעתעת שמצליחה לערער את תפיסתו העצמית ולהשפיע על התנהגותו, ובכך להרחיק אותו מדרכו המקורית. לאורך הסיפור מנסה החכם לשכנע את האברך להשיל מעצמו את סימני ה"תרנגוליות" השונים – מיעוט האכילה והשינה וחוזר שוב ושוב על האמירה כי

59 אסף, **הציץ ונפגע** (לעיל הערה 10), עמ' 146-147. וכן ראו בהקשר זה בעבודתה של איריס בראון (הויזמן), **ר' חיים מצאנז, דרכי פסיקתו על רקע עולמו הרעיוני ואתגרי זמנו**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר־אילן תשס"ד, עמ' 172-175, על תחושתו של רבי חיים מצאנז כי החסידות בימיו היא תנועה מנוונת הסובלת מאיבוד הרעננות והרוח שאפיינו אותה בתחילתה.

60 וראו בהקשר זה את השימוש שעושה אסף (שם, עמ' 296) במונח 'תרבות המובלעת'.

61 דברים ט, ז.

62 מתוך מכתב שכתב רבי דוד לחסידי סיגט, בתוך: **מכתב גלוי עם ספר מלחמת מצוה**, קהל עדת יראים, מ[רמרוש] – סיגעט תרמ"ט, עמ' פו.

"עיקר התרנגול הוא הקול". טענתו של החכם היא כי אדם יכול להיות חסיד גם בלי לקבל על עצמו אורח חיים שונה וקיצוני, בלי להיות אחר ונבדל אלא להסתפק בקול בלבד, כלומר להיות חסיד במישור ההצהרתי ותו לא. החכם הוא סמל לרבי חסידי מאחז עיניים המנסה לרוקן את החסידות מתוכן ולהשאירה בקליפתה החיצונית בלבד: החסידות כהצהרת כוונות שאינה מגובה במכלול של מעשים ובאורח חיים מחייב. משום כך לאורך הסיפור החכם פועל לסדיקת הקשר שעושה האברך בין ההגדרה העצמית ותפיסת הזהות שלו לבין מעשיו והתנהגותו.

כעת נותר לברר שאלה יסודית בעניין החוזר על עצמו כחוט השני לאורך הסיפור: מהו הקול? בקריאה ראשונה, וכפי שהוסבר לעיל, הקריאה בקול מסמלת את הקימה לאמירת קינות ותחנונים כחלק מתיקון חצות, ובכך היא משתלבת היטב בתפיסה החסידית המחשיבה ביותר את קול התורה וקול התפילה. רבי דוד, כאביו רבי חיים מצאנז, היה ידוע כבעל תפילה המתפלל בדבקות ובהתלהבות[63] ובחסידות צאנז בכללה התפילה היתה בעלת יסוד נלהב ואקסטטי, מול חסידות סדיגורה שהדגישה בתפילה את השקט וההרמוניה.[64] בנמשל המופיע בסיום הסיפור מוזכרות כמה פרקטיקות חסידיות הקשורות לקול: "לעמוד לחצות וללמוד עד הבוקר ולהתפלל בחשק".

התפילה בקול קשורה גם לפרקטיקה של גירוש המקטרגים והקליפות המנסים לחבל בהגעת התפילה ליעדה. וכפי שניסח את הדברים רבי צבי הירש 'משרת' הכהן מרימנוב, שהיה מרבותיו של רבי דוד:

> "לדוד בשנותו את טעמו" (תהילים לד, א) אמר בזה הרה"ק [הרב הקדוש] כי מה שמזמרים בשירות ותשבחות ומנגנים בשיר בכמה מחלקות ובכל פעם מגביהים הקול ביתר שועה בזה מגרשים להקליפות וזה בשנותו את טעמו שהי'[ה] מגביה בכ"פ [בכל פעם] את קולו בשיר לפני אבי מלך היינו ממהקב"ה [מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא] ויגרשהו להמקטרג וילך.[65]

בדרשה זו ניתן למצוא גם הד לתפיסת החסידות כמחייבת לעיתים שימוש בהתנהגויות הנראות כלפי חוץ כמשונות ומוזרות, וזאת דרך דמותו של דוד ה"משנה את טעמו" לפני אבימלך ומתנהג כמשוגע, בעוד ברובד הנסתר של הדברים הוא פועל על מנת להילחם במקטרגים על תפילותיו.

לעומת כל זאת, משעה שמצטרף החכם אל האברך, הוא מעניק פרשנות שונה לקריאה בקול, ובסיום הסיפור מסתבר, כפי שמפורש בנמשל, כי משמעותה של האמירה "עיקר התרנגול הוא הקול" עבור החכם היא "מי שיכול לדבר יותר, הוא החסיד". כלומר מי שניחן בכוח רטורי הוא בעל הכוח הפוליטי וההשפעה על החסידים. מי שכוחו בפיו "צד" ומושך בדיבוריו את שומעיו. ואולי יש באמירה החוזרת ונשנית של החכם "העיקר הוא הקול" ביטוי לביקורת על אלו הרואים את החסידות כתנועה רוחנית המנותקת מהגוף ומתקיימת במישור ה"קול" בלבד ומתיימרים להשפיע ולפעול על המחשבות והרעיונות שבהם מחזיקים חבריה תוך התנערות מהעיסוק בהעלאת הגוף ותיקונו.

63 בלום, **דרכי דוד** (לעיל הערה 14), עמ' טז-יז.
64 אסף, **הציץ ונפגע** (לעיל הערה 10), עמ' 199.
65 צבי הירש הכהן מרימנוב, **בארת המים**, פרמישלה תרנ"ז, עמ' כ ע"ב ד"ה בשנותו את טעמו.

הסיפור עוסק ביחס שבין התודעה, הדיבור והמעשה, ובפער הבלתי נסבל שיכול להתגלע ביניהם, במצב בו השפה והשיח מנותקים מהחיים ומן המעשה. רבי דוד מסב באמצעות הסיפור, את תשומת ליבם של חסידיו לסכנה העומדת לפתחה של כל תנועה דתית לדבר גבוהה ולהפריח באוויר דיבורים שאין להם כיסוי במערכת של התנהגויות מחייבות.

הביקורת בסיפור מכוונת כמובן כלפי החכם, המייצג כאמור את אדמו"רי סדיגורה, אולם ניתן למצוא בו גם ביקורת מרומזת כלפי החסידים עצמם ההולכים שבי אחר אותם קולות המקעקעים את החסידות מיסודותיה הראשוניים, לתפיסתו של רבי דוד, ואינם מצליחים לעמוד בפרץ ולשמור על זהותם העצמאית והנבדלת. התרנגול החולה מוצג בסיפור כנרפה, הנתון בקלות להשפעה ואינו מצליח לעמוד איתן מול החכם. ניתן לראות זאת גם כביקורת על החסידים ההולכים בצורה עיוורת אחר הצדיק, מתבטלים בפניו ורואים אותו כמי שעומד מעל התורה. וכפי שניסח זאת בצורה חדה ונוקבת רבי חיים צבי טייטלבוים מסיגט:

> **רביה"ק** [רבינו הקדוש] **מסאטמאר** זי"ע [זכרו יגן עלינו] סיפר בשם אחיו **הרה"ק** [הרב הקדוש] **בעל עצי חיים** זי"ע [זכרו יגן עלינו] שהי'[ה] אומר החילוק שבין חסידי סיגוט לחסידי..., שאצל חסידי... אם יאמר הרבי לשחוט חזיר ולאכלו, יאמרו שבודאי החזיר הוא אילו של יצחק והסכין הוא המאכלת, אבל אצלינו ב"ה [ברוך ה'], יאמרו **החזיר הוא חזיר והרבי הוא שגץ ואסור לשמוע אליו** עכ"ד [עד כאן דברו].[66]

דרך הסיפור מעלה רבי דוד על נס את החסידות כבחירה מודעת בשוני, באחרות. החסידות, אליבא דרבי דוד מקשאנוב, היא קריאת תיגר על העולם, על הנורמליות שלו ועל נימוסיו. מול ריפיון שזיהה רבי דוד בתנועה החסידית בימיו הוא מעלה על נס תודעה עצמית הכופרת ומורדת במושגי הסדר והנורמליות המקובלים ומקדשת לכתחילה את השונות והמוזרות.[67] בפרפראזה על הסיפור ניתן לומר כי רבי דוד מקשאנוב כמו קורא לתלמידיו "העזו להיות תרנגולים", אזרו אומץ להיות שונים וחריגים, לייצג נאמנה את דרך החסידות האמיתית ולעמוד איתן כנגד קולות המנסים להחליש או לשנות אותם, הן מבחוץ והן מבפנים.

**סיכום: על הבחירה לספר סיפור**

רבי דוד מקשאנוב, במעשה סיפורי מתוחכם ורב־רבדי, מעורר את תלמידיו לחשיבה ולהתבוננות בסוגיות רבות חשיבות של זהות ותודעה עצמית, של היחס בין המעשה לדיבור ושל היות חסיד בעידן המודרני. הוא עושה זאת בצורה עקיפה ומרומזת ומזמין

66 אלטר משה מנחם גאלדבערגער, **הדור האחרון**, מהדורה שנייה, מונסי תש"ס, עמ' שע. מופיע גם אצל אסף, **ביבליוגרפיה מוערת** (לעיל הערה 45), עמ' 455, ס' 276. ההדגשות והפסיחות במקור.

67 בעוד שבמשל האינדיק של רבי נחמן מברסלב שאלת היחס בין הנורמליות לבין השיגעון נשארת עמומה, והסיפור מכיל קריאות שונות וניתן לראותו כהצעה להרמוניה או להכלת הקולות השונים באישיות (וראו מרק, **אקזיסטנציאליזם** (לעיל הערה 11)) בגירסת קשאנוב התרנגול אינו משוגע וברור שהוא המודל שמציב רבי דוד בפני חסידיו.

אותם לפענח את הרמזים שהטמין עבורם בסיפור כמעין כתב חידה רווי משמעות. מעניין לעמוד על בחירתו של רבי דוד, כרבי חסידי המשתייך לחסידות צאנז השמרנית וכמי שהמסר אותו הוא רוצה להעביר בסיפור הוא מסר של דתיות כפרישות והתבדלות, לעשות שימוש דוקא במדיום הסיפורי הפתוח והנתון לפרשנות מעצם מהותו, ולא לומר לתלמידיו דברים ישירים ונכוחים. נראה כי ניתן להבין בחירה זו לאור דבריה של חביבה פדיה על יתרון הסיפור מן הדרשה:

> הסיפור בוחר להתקרב לנקודות הרגישות של המאזין בדרך עקיפה, מפותלת ולא ברורה מראש, בעוד שהדרשנות מכילה מסרים המוגשים באופן פרונטלי ו"תוקפת" בצורה חזיתית, כך שהיא עשויה להיחשב להטפה ישירה, ועל כן מי שמקשיב לה עשוי לפעמים להפנים את מסריה אך בה במידה הוא לעתים קרובות אינו מגיב אליה כלל ואף להפך – הודף ונאטם כלפיה. ה"אני" השגור מתבצר מול ההטפה הישירה של הדרשה; ואילו הסיפור הוא בגדר פנייה עקיפה והוא מתקרב אל האדם באמצעות הרחקה או הזרה. הסיפור שואף לדחוק את המקשיב אל הרגע הלימינלי של אובדן ה"פנים" (האגו השגור), ואז לנצל את הרגע החופשי, העירום, המרחף הזה ולהלביש לו "פנים עתיקים" [...] כלומר ליצור הבנייה ורצף אל ארכיטיפ באופן מעורר ומזעזע המאיץ את האפשרות של יקיצת התודעה.[68]

דרך דמותו של האברך שבחר להיות תרנגול, על התנהגותו החריגה ומעוררת התמיהה, יוצר רבי דוד עבור חסידיו־שומעיו, הזרה והרחקה מעולמם שלהם, ובסיומו של הסיפור מציב מולם מראה המחזירה אותם אל עצמם ואל עולמם הקונקרטי ומאפשרת להם להביט על עצמם במבט חדש, מתוך אותו רגע נכסף של 'יקיצת התודעה'. בתוך שפע המילים שנאמרו במחלוקת שבין חסידות צאנז לחסידות סדיגורה, מכתבי החרמות והגינויים, דברי התורה והדרשות, הבחירה לספר סיפור יכולה להתפרש כניסיון לדבר על הדברים המהותיים העולים מתוך המחלוקת בדיבור חדש שטרם נהיה מוכר ושגור ולכן יוכל אולי להבקיע את דרכו לליבותיהם של החסידים. דברי הרבי נחווים בדרך כלל כמשהו שיש הכרח על החסידים לקבלו ולהתבטל בפניו ואילו כאשר הוא מספר סיפור, הסיפור נתפס כנפרד ממנו, כיצירה אוטונומית העומדת בפני עצמה ולכן קל יותר לחסידים לקבלו בצורה לא כפויה וליצור עמו זיקה דיאלוגית.[69] הנמשל, הן זה המופיע במפורש בסיום הסיפור והן זה הסמוי, הקיים ברובד המוצפן בסיפור, יוצר מעין השפעה "תת קרקעית" בנפש השומעים.[70] מעבר לכל זאת, רבי דוד מספר לתלמידיו סיפור שדרכו הוא רוצה לסייע להם לבנות את הנרטיב שלהם כחסידים. בחירתו לעשות זאת דווקא במדיום הסיפורי מלמדת משהו גם על רבי דוד עצמו ומאפשרת מעין 'חלון הצצה' אל הנרטיב הפנימי שבאמצעותו הוא מפרש את הדרך החסידית על ברכיה גדל ומעניק לה משמעות משלו.

68 חביבה פדיה, **קבלה ופסיכואנליזה: מסע פנימי בעקבות המיסטיקה היהודית**, ידיעות אחרונות ספרי חמד, תל־אביב 2015, עמ' 226.

69 ראו בהקשר זה: רחל צורן, **הקול השלישי: איכויותיה המרפאות של הספרות ואפשרויות יישומן בדיאלוג הביבליותרפי**, כרמל, ירושלים 2009, עמ' 83.

70 אדיר כהן, **היכן גר** (לעיל הערה 1), עמ' 228.

**נספח:**

| | **גירסת ברסלב** | **גירסת דברי האדון** | **גירסת קשאנוב** |
|---|---|---|---|
| | שמואל הורוביץ, "מעשיות ומשלים", סיפורים נפלאים, ירושלים תרצ"ה, עמ' סא-סב. צבי מרק, כל סיפורי ר' נחמן מברסלב, מוסד ביאליק, בית – יצירה עברית וידיעות ספרים, תל אביב וירושלים תשע"ד, עמ' 409. | יעקב פראנק, ספר דברי האדון, תורגם מפולנית בידי פאניה שלום. מהדורת ביניים בעריכת רחל אליאור, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1997, ס' 986 | אלימלך זאב שטרן שיחות יקרים, סאטו־מארה (סטמר) תרצ"א? עמ' סה-סז. |
| ההקשר בו סופר הסיפור | | | סיפר לי ר'... שיחי'[ה] מה ששמע מהה"ק [מהרב הקדוש] ר' דוד מקרשאניב בנו של הרה"ק [רב הקדוש] בעד"ח [בעל דברי חיים] מסאנז זי"ע [זכרו יגן עלינו] בעת שישבו עמו בצוותא חדא במסיבת מריעים חסידיו והאנשים דוברים מרבי אחד בזמניהם אשר לא נראה בעיניהם והרה"ק [והרב הקדוש] שומע ויהי כמחריש וכמו שעה אחרי כן פתח פיו במשל נאה וזה היא |
| הגיבור והרקע לבעיה | המשל מהאינדיק: שפ"א [שפעם אחת] **בן המלך** | היה **סוחר אחד** ולו כ־7 אוניות בלב ים. בדרך כלל חוזרות האוניות רק כעבור 7 שנים. חיכה אותו הסוחר אחרי שבע השנים עוד שמונה שנים ולא שמע על אניותיו דבר. אף־על־פי שעשיר היה האיש, לא יכול היה לעמוד באבדה הגדולה | בעיר אחת הי'[ה] **אברך בן טובים** ובעלי בתים מחשובי העיר |
| הבעיה | **נפל לשיגעון** שהוא עוף הנקרא הינדיק, וצריך לישב עירום תחת השולחן ולגרור חתיכות לחם ועצמות כמו הינדיק. | **ויצא מדעתו.** הפשיט את בגדיו והתחיל נוהג כתרנגול: היה אוכל ושותה כתרנגול וכשהגיע זמן קריאת התרנגול היה מכה בידיו על אחוריו כפי שעושה תרנגול בכנפיו וקרא. | ויהי היום והאברך **נפל למרה שחורה** רח"ל [רחמנא ליצלן] ותהי מחלתו שאמר שהוא תרנגול ולא רצה לאכול כי אם שיורי פרירין מתחת השלחן וגם בחצר ובשוק חפש תמיד על הקרקע ומה שמצא נתן בפיו כמעשה התרנגול וגם בלילה על הגגה ויקרא כמקרא התרנגול ושם משכבו ועל המטה לא רצה לישכב וממילא מובן שבכל יום הולך ודל רח"ל [רחמנא ליצלן] |

| | | | |
|---|---|---|---|
| הניסיונות לרפא | וכל הרופאים נואשו מלעזור לו ולרפאותו מזה, | לא היה אף רופא שיצליח להעלות לו ארוכה | וילאו משפחתו למצא לו רפואה למחלתו וינסו ברופאים שונים וגם ברבנים ואין עוזר לו. |
| הצער | והמלך הי'[ה] בצער ג'[דול] מזה. | | ויהי'[ו] בני משפחתו בצער גדול |
| החכם המרפא | עד שבא **חכם א'[חד]** ואמר: "אני מקבל ע"ע [=על עצמי] לרפאותו." | עד שבא **חכם אחד** שהשתמש בתחבולה: | והנה בעיר איש **חכם אחד** ויאמר אם תתנו לי סך כך וכך אני אמציא לו רפואה ויבטחו לו |
| תחילת תהליך הריפוי | **והפשיט ג"כ [=גם כן] א"ע [=את עצמו] עירום** *וישב תחת השולחן אצל בן המלך הנ"ל,* וג"כ [=וגם כן] גירד פירורים ועצמות. | **התפשט מבגדיו** *ונכנס לאותו חדר אשר בו שהה הסוחר המטורף* וגם הוא עשה את עצמו תרנגול אכל גרגירים כמו תרנגול. | ותהי ראשית מלאכתו *שבא בחצר האברך ויעמוד עצמו אצל החולה* ויעשה כמעשהו וילקט גם הוא פרורים ואת הפירורים שביד החולה חטף ויתקוטט עמו עד הכאה כמעשה התרנגולים |
| שאלה במפגש הראשון | ושאלו בן המלך: "מי אתה, ומה אתה עושה פה?" | שאל אותו הסוחר התרנגולי מי אתה? | וישאלהו החולה מה מעשיך על מה אתה אוכל פירורים מן הארץ ולא תשב על השלחן כדרך בני אדם? |
| התשובה | והשיב לו: "ומה אתה עושה פה?" אמר לו אני הינדיק, אמר לו **אני ג"כ [=גם כן] הינדיק,** | ענה לו: אתה, תרנגול פשוט אתה, אבל אני תרנגול בר וזקן כל התרנגולים. | ויען לו מה הדבר הלא תרנגול אני וכמעשה תרנגול אעשה ויתווכח עמו באמרו הלא אינך תרנגול רק אני תרנגול ויאמר לו מה בכך שאתה תרנגול **הלא גם אני כמותך** |
| התרגלות זה לזה | וישבו שניהם יחד כך איזה זמן עד שנעשו רגילים זע"ז [=זה עם זה]. | | ובין כך ובין כך התוועדו יחד וילכו יחדיו ללקוט הפרורים אשר השליכו לפניהם ואשר מצאו וירווח להחולה באמרו כי מעתה ירפו ממנו בראותם שיש עוד תרנגול כמותו בדמות בני אדם |
| קימה בחצות הלילה | | בחצות העיר **התרנגול החדש** את הותיק כי הגיע זמן לקריאה. וכך קרא איתו כל פעם עד שהתרגלו זה לזה. | ויהי לעת ערב ויתגנב **התרנגול החדש** ויאכל סעודת ערב כנהוג ובזה עלה הגגה וישב אצל החולה<br>ויהי בחצי הלילה ויקרא בקול התרנגול ויהי קולו הולך וחזק וקול החולה חלש ורפה ויאמר החדש אליו עתה תראה כי אני תרנגול ואקרא ממש בקולם אבל אתה אינך תרנגול כי הקול הוא העיקר אצל התרנגול ובזה הוא ניכר, |

| | | | |
|---|---|---|---|
| תיאור תהליך הריפוי | ואז רמז החכם והשליכו להם כותונת, ואמר החכם האינדיק להבן מלך: "אתה חושב שהינדיק אינו יכול לילך עם כותונת, יכולים להיות לבוש כותונת ואעפי"כ [=ואף-על-פי-כן] יהא הינדיק!" ולבשו שניהם הכותונת. ואחר איזה זמן רמז והשליכו להם מכנסיים. ואמר לו ג"כ [=גם כן] כנ"ל: "אתה חושב שעם מכנסיים לא יכולים להיות הינדיק" וכו' עד שלבשו המכנסיים, וכן עם שאר הבגדים. ואח"כ [ואחר-כך] רמז והשליכו להם מאכלי אדם מהשולחן, ואמר לו: "אתה חושב שאם אוכלים מאכלים טובים איז מען שוין קיין הינדיק ניט, מען קען עסין און אויך זיין א הינדיק [=כבר לא יכולים להיות הינדיק, אפשר לאכול ולהמשיך להיות הינדיק]" ואכלו. ואח"כ [=ואחר-כך] אמר לו: "אתה חושב שהינדיק מוכרח להיות דווקא תחת השולחן, יכולים להיות הינדיק ולהיות אצל השולחן." | אחר-כך אמר אנו יכולים לעשות את הלחם פרורים ולאו דווקא לאכול גרגירים ובכל זאת נשאר תרנגולים. השכיל לכל. אחר-כך אמר: **נוכל לישון במיטות ולהשאר תרנגולים**, אך בחצות העיר אותו לקריאה אחר-כך אמר אפשר לשתות גם יין טוב ולשכב במיטה ותרנגול יישאר תרנגול. שתו והסוחר נרדם שיכור. | הבוקר אור והמה ירדו מהגג וילכו ללקוט פירורים ובעת סעודת הבוקר ויקח התרנגול החדש חתיכת לחם בידו ויאכילהו עם חמאה וקאווע ויאמר לו התרנגול החולה מה תעשה ותאכל כבן אדם ואתה אמרת שתרנגול אתה, ויען לו העיקר אצל התרנגול הוא רק הקול ובזה הוא ניכר ומה בכך שאוכל לחם עם חמאה ואדרבה בזה יתגבר קולו ויהי בערב ויעלו הגגה ובחצי הלילה ויתנו קולם ויעל קול החדש עשר פעמים ידות על משניהו ויאמר לו ראה כי אינך תרנגול כי התרנגול רק בקולו ניכר ואם כמעשי תעשה ותאכל לחם עם חמאה וקאווע יחזק קולך ואז תהי'[ה] תרנגול באמת. ויכנסו דבריו באזניו בשמעו כי משניהו משונה בקולו וקולו ממש כתרנגול וקול שלו הולך ודל ויהי בבוקר ויאמר לחבירו שגם הוא רוצה כמעשהו עשות רק הוא בוש לשאול על כן ישתדל שיתנו לו לחם עם חמאה וקאווע וכן עשו ויאירו עיניו כי זה כמה חדשים שלא בא אוכל בפיו ויהי בערב ויעלו הגגה ויתנו קולם ויתחזק קול החולה ויאמר לו התרנגול החדש ראה מאחר שאכלת לחם וקאווע נתחזקת להיות תרנגול טוב ועתה למחר נאכל גם בצהרים מעט יאך [=מרק] ואז יתחזק קולינו ויהי כקול התרנגול ונהיה תרנגול כי עיקר התרנגול הוא הקול וישחק החולה עליו ויאמר אם תאכל יאך אז אינך תרנגול כי היאוך בני אדם אוכלים ויען ויאמר אין כזאת כי התרנגול יכול לאכול יאך ורק בקולו ניכר וממחרת ויאכל החדש יאך עם בשר והחולה רואה ועיניו כלות בראותו כי לעת הקריאה וחטיפת הפרורין גובר החדש ובוודאי הוא תרנגול אף שאוכל יאך ובשר וצדק אתו כי הקריאה הוא העיקר ויהי ממחרת ויאמר לחבירו כי גם הוא רוצה לאכול יאך ובשר וכן עשו ויתנו לו גם יין ובשר וייטב לבו ויערב עליו שנתו שינת הצהרים ולעת ערב קם בבהלה כי בא העת לעלות הגגה ויעל הגגה ומשגיחהו החדש אצלו ויהי בחצי הלילה ויתנו קולם ויתגבר כח |

| | | | |
|---|---|---|---|
| | | | החולה למעלה בכח האכילה ושינה אשר ערבה עליו ויתן תשואות חן לחבירו כי עתה רואה באמת שהוא תרנגול כי כתרנגול קולו וכן עשו יום יום ואכלו סעודת בוקר וצהריים ותחי נפשו בו ועוד עולים לעת ערב על הגג בקריאה ויהי היום ויאמר החדש אל החולה אני אשכב על המטה ובחצי הלילה אעלה הגגה לקראות ויען לו החולה אם על המשכב תשכב אינך תרנגול כי בני אדם שוכבים על המטה ולא תרנגול ויאמר **לא כן כי התרנגול יכול לשכב על המטה** רק העיקר הוא הקול וכן עשה החדש וישכב על המטה ובחצי הלילה ויעל הגגה ויתן קולו קול עוז וילעג על החולה באמרו ראה כי יכול התרנגול לשכב על המטה כי העיקר הוא הקול ויהי ממחרת ועשה כמעשהו ושכב על המטה עד חצי הלילה ואז נתנו בקולם |
| הריפוי/ הסיום | וכן התנהג עמו עד שריפא אותו לגמרי. | בחצות העיר אותו לקריאה והנה חזר אליו השכל ואמר: תניח לי, תהיה אתה לבדך תרנגול אני איני רוצה עוד. | |
| הנמשל | והנמשל מובן למבינים. | | ויהי למשל בראשונה היה צריך התרנגול לאכול פירורים ולשכב על הגג ושלא לאכול לחם וחמאה ולשתות יין ולישן בצהרים ועכשיו מותר הכל רק העיקר הוא הקול.<br>וכן הוא הנמשל בראשונה מי שהי'[ה] מן החסידים הי'[ה] צריך לעמוד לחצות וללמוד עד הבוקר ולהתפלל בחשק ולהתענות ולהתבודד וכו' וכו' ועתה העיקר הוא הקול מי שיכול לדבר יותר הוא החסיד בעוה"ר [בעוונותינו הרבים] ודפח"ח.[ודברי פי חכם חן] |